



Analys och förslag på varsam utveckling av gemensamhetsytor i småhusområde från 1970-talet

Lisa Vogel

Examensarbete/Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Landskapsarkitekturprogrammet - Uppsala
Uppsala 2025



Analys och förslag på varsam utveckling av gemensamhetsytor i småhusområde från 1970-talet

Analysis and proposal for careful transformation of common areas in a group housing area from the 1970's

Lisa Vogel

Handledare:	Åsa Ahrland, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land
Bitr. handledare:	Roger Elg, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land
Examinator:	Lars Johansson, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land
Bitr. examinator:	Petter Åkerblom, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land
Omfattning:	30 hp
Nivå och fördjupning:	Avancerad nivå, A2E
Kurstitel:	Självständigt arbete i landskapsarkitektur, A2E - landskapsarkitekturprogrammet - Uppsala
Kurskod:	EX0860
Program/utbildning:	Landskapsarkitekturprogrammet - Uppsala
Kursansvarig inst.:	Institutionen för stad och land
Utgivningsort:	Uppsala
Utgivningsår:	2025
Upphovsrätt:	Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.
Originalformat:	A4
Elektronisk publicering:	https://stud.epsilon.slu.se
Nyckelord:	Grupphusområde, bostadsmiljöer, 1970-tals miljöer, kulturhistoria, varsam omgestaltning

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land

Avdelningen för landskapsarkitektur

Sammanfattning

Villaförorten Nántuna utanför Uppsala byggdes ut under mitten av 1970-talet. Utformningen av bostadsområdet präglas av dåtidens gestaltungsideal, och förknippas med det så kallade miljonprogrammet. En bostadsenkla av småhusområdet utgörs av Hemslöjdens samfällighet. Inom fastighetsgränserna för samfällighetens gemensamma ytor finns idag runt 30 rönnar som är omkring 60 år gamla. Omkring 6 rönnar har tagits ned på grund av dåligt skick och fler väntas behöva tas ned inom de kommande åren. För att undvika ett tomrum efter ronnarna behöver nya träd och buskar införas i området.

Utomhusmiljöer för bostadsområden byggda 1960–1970 har länge kritiserats och i många fall byggts bort i förtätningsprojekt. Kunskap om grönytors värden från denna tid är bristfällig och riskerar att gå förlorade vid förändringar (Schneider et al. 2023). Utomhusmiljöer och grönytor har idag även en viktig roll i att uppfylla högre krav på ekosystemtjänster, så som klimatregering genom ökad krontäckningsgrad (Boverket 2025) (Uppsala kommun 2025).

I detta arbete undersöks hur nyplantering av träd och buskar kan stärka platsens kulturhistoriska värden, och samtidigt möta dagens krav på krontäckningsgrad. För att bilda en kunskapsgrund om värden i utemiljöer vid bostadsområden från tidsperioden genomförs en litteraturstudie. För att definiera värden från tidsperioden analyseras även tre referensplatser utifrån Stockholms stadsmuseums metod för att kartlägga kulturhistoriska värden i grönområden, *Kulturhistorisk bedömning av parker och Grönområden – en metodutveckling* (Johansson, 2011). Förslagen för nyplantering av träd och buskar baseras på denna analys, tillsammans med en analys av Nántunas värden utifrån samma metod.

Resultaten visar bland annat att samhällshistorien speglades i utformningen av utemiljöer vid bostadsområden byggda under tidsperioden, inklusive i Nántuna. Detta appliceras i förslagen genom att stärka platsens funktion som en social vistelseyta, utifrån val av träd och buskar. Även tidstypiska parkarkitektoniska värden appliceras i resultaten. Resultaten påverkades av strävan efter en högre krontäckningsgrad, i form av att mängden träd för varje delområde kan anses vara för många för att passa in i en tidstypisk kontext.

Nyckelord: Grupphusområde, bostadsmiljöer, 1970-tals miljöer, kulturhistoria, varsam omgestaltung

Abstract

The group housing area of Nántuna outside Uppsala was built in the mid-1970s. The design of the residential area is characterized by the design ideals of the time and is associated with the Million housing Program. One part of the group housing area consists of Hemslöjdens samfällighet. Within the property boundaries of the community's common areas, there are currently around 30 rowan trees that are about 60 years old. About 6 rowan trees have been taken down due to poor condition and more are expected to be taken down in the next years. In order to avoid a lack of trees after the rowan trees dies, new trees and bushes should be introduced in the area.

Outdoor environments for residential areas built in the 1960s and 1970s have long been criticized and has in many cases disappeared in densification projects. Knowledge of the values of green spaces from this period is inadequate and values risks being lost during changes (Schneider et al.

2023). Today, outdoor environments and green spaces also play an important role in meeting higher demands for ecosystem services, such as climate regulation through increased tree crown coverage (Boverket 2025) (Uppsala kommun 2025).

This work examines how new planting of trees and shrubs can strengthen the cultural-historical values of the site, and at the same time meet today's requirements for tree crown coverage. A literature study is used to form a knowledge base of the values of outdoor environments in residential areas from the period. In order to define values from the period, three reference sites are also analyzed on the basis of the Stockholm City Museum's method for mapping cultural-historical values in green areas, *Kulturhistorisk bedömning av parker and Grönområden - en metodutveckling* (Johansson, 2011). The proposals for new plantings of trees and bushes are based on this analysis, together with an analysis of Nântunas values using the same method.

The results show, among other things, that social history was reflected in the design of outdoor environments in residential areas from the time, including in Nântuna. This is applied in the proposals by strengthening the function of the site as a social recreational area, based on the choice of trees and bushes. Landscape architectural values were also applied in the results. The results were influenced by the aspiration for a higher tree crown coverage, in terms of the number of trees for each sub-area being considered too numerous to fit into the cultural historical context.

Keywords: Group housing area, Residential areas, 1970s environments, Cultural values, Reshaping.

Tack

Stort tack till handledare Åsa Ahrlund för bra vägledning genom arbetet. Tack till Roger Elg för handledning om frågor som rörde träd. Tack till Lisa Åhrgren för svar på frågor som rörde samfälligheten.

Tack till min familj, särskilt tack till Kajsa.

Innehållsförteckning

Tabellförteckning	8
Figurförteckning	9
1. Inledning.....	12
1.1 Kulturhistoriska värden	12
1.2 Krontäckningsgrad.....	13
1.3 Syfte och frågeställning	13
1.4 Avgränsningar	14
2. Metod.....	15
2.1 Litteraturstudie.....	15
2.2 Metod för utformning av förslag.....	16
2.3 Metod för kulturhistorisk analys	18
3. Teori om förändring av kulturhistoriska värden i utemiljöer	21
4. Historisk bakgrund.....	22
4.1 Urbanisering	22
4.2 Bostadsreformer och miljonprogrammet	23
5. Utformning av utemiljöer vid bostadsområden på 1960–1970 talet	25
5.1 Modernismen och funktionalismen	25
5.2 Stadsplaneringen.....	26
5.3 Storskalighet eller stadsmässighet	27
5.4 Vegetationen	27
5.5 Modernisering.....	29
6. Referensplatser	31
6.1 Kungshamra	31
6.2 Kvarteret Plankan	36
6.3 Krusboda småhusområde	40
7. Analys av värden i Nántuna.....	46
7.1 Markhistoria	47
7.2 Samhällshistoria	48
7.3 Parkarkitektur	51
7.4 Kontinuitet.....	53
7.5 Förstärkande delvärden.....	53
8. Sammanfattning av analys referensplatser och Nántuna	54
9. Förslag.....	61
10. Diskussion	87

10.1	Resultatdiskussion.....	87
10.2	Metoddiskussion.....	91
10.3	Vidare forskning.....	93
	Referenser	94

Tabellförteckning

Tabell 1. Träd som noterades i Kungshamra.....	35
Tabell 2. Buskar som noterades i Kungshamra.....	35
Tabell 3. Träd som noterades i Kvarteret plankan.....	39
Tabell 4. Buskar som noterades i Kvarteret plankan.....	40
Tabell 5. Träd som noterades i Krusboda.....	44
Tabell 6. Buskar som noterades i Krusboda.....	44
Tabell 7. Träd som noterades i Hemslöjdens samfällighet (Ytorna utanför samfällighetens fastighetsgränser inräknas, se orange markering av området i figur 15)	52
Tabell 8. Buskar som noterades i Hemslöjdens samfällighet	53
Tabell 9. Trädarter som förekom på fler än 1 av referensplatserna.....	55
Tabell 10. Buskar som förekommer på fler än 1 av referensplatserna.....	55
Tabell 11. Tabell som sammanfattat redovisar analys av referensplatser samt Nåntuna utifrån metoden Kulturhistorisk bedömning av parker och Grönområden – en metodutveckling (Johansson, 2011). Analyspunkter markhistoria-kontinuitet..	57
Tabell 12. Tabell som sammanfattat redovisar analys av referensplatser samt Nåntuna utifrån metoden Kulturhistorisk bedömning av parker och Grönområden – en metodutveckling (Johansson, 2011). Analyspunkter tradition-upplevelse.....	59

Figurförteckning

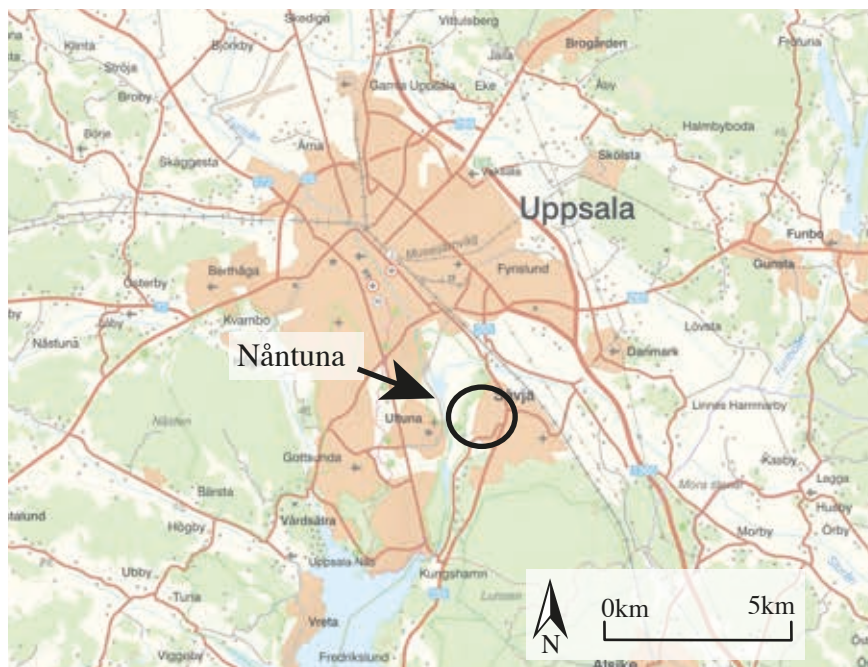
Figur 1. Karta som visar Nantunas belägenhet i Uppsala. Ortofoto ©Lantmäteriet.....	12
Figur 2. Karta som visar referensplatsen Kungshamra. Den vita streckade linjen markerar området jag undersökt. Bearbetat ortofoto ©Lantmäteriet	31
Figur 3. I Kungshamra upplevs området som en labyrinth. På bilden syns en stubbe i gången där det tidigare stått ett träd.	32
Figur 4. Vistelseytor på gårdarna mellan husen, i bakgrunden syns en av gångarna mellan husen består av hårdgjorda ytor med ett fåtal träd.	33
Figur 5. Foto som visar hur träd och buskar placerats för att skapa en inramad gård. Träden utgörs av mestadels lönnar, som tar ner skalan i området. Enstaka bäraplar som bryter enhetligheten.....	34
Figur 6. Foto från 1973 som visar hur buskage använts för plantering längs med fasader och gårdar. (Nordström, A 1973). Kungshamra [fotografi] https://digitaltmuseum.se/0210114027337/kungshamra [2025-05-10] (CC BY)	34
Figur 7. Stockholm stad (2017) Bearbetat ortofoto över referensplats kvarteret Plankan från 2017. Den streckade vita linjen visar avgränsningen av området jag undersökt. [Kartografiskt material] Publicerat med tillstånd från Stockholm stad. https://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/sbk/sthlm_sse/DPWebMap.html [2025-04-23]	36
Figur 8. Ray, L (2019). Foto som visar Labyrinten, en lummig miljö med gångar och buskage. [fotografi] Används med upphovspersonens tillstånd.....	38
Figur 9. Ray, L (2019). Foto på gården i kvarteret Plankan. På bilden syns plaskdammen med räta linjer, samt träd i rader. [fotografi] Används med upphovspersonens tillstånd.	39
Figur 10. Bearbetat ortofoto som visar småhusområdet i Krusboda. Den streckade vita linjen visar avgränsningen av området jag undersökt. Ortofoto ©Lantmäteriet.	41
Figur 11. Flygfoto som visar småhusområdet Krusboda (Lundkvist, I. u.å). Krusboda. [fotografi] https://digitaltmuseum.se/0210114040974/krusboda [2025-05-10] (CC BY)	42
Figur 12. Foto som visar del av gemensamhetsytan i Krusboda, Lekplatserna är likt vad som visas i fotot inramade med en låg häck eller buskrad. Grönyterna är upphöjda i asfalten.	43

Figur 13. Foto som visar en av de små vistelseytorna med bänkar och buskar som används i utformningen av gemensamhetsytan i Krusboda.....	43
Figur 14. Foto som visar hur syren används för att skapa en visteseyta.....	45
Figur 15. Bearbetat ortofoto som visar Hemslöjdens samfällighet i Nântuna i sitt sammanhang. Vit streckad linje markerar villaområdet som tillkom under samma tid som samfälligheten. Orange linje markerar samfälligheten. Ortofoto ©Lantmäteriet	46
Figur 16. Bearbetat ortofoto som visar samfällighetens ytor i detalj. Samfällighetens fastighetsgränser är markerade med orange respektive rosa. Privat tomtmark är markerade med brun linje. Resterande ytor är kommunägd mark. Ortofoto ©Lantmäteriet.....	47
Figur 17. Foto som visar det trafikseparerade gångstråket som löper genom Nântuna. Gångvägen kantas med trädrad av oxlar. Till höger i bild syns de tidstypiska villorna med branta sadeltak som präglar landskapsbilden.....	49
Figur 18. Bearbetat ortofoto som visar vägar i samfälligheten. Bilvägar är markerade i lila. Samfällighetens ytor är markerade i vitt. Ortofoto ©Lantmäteriet.	50
Figur 19. Foto som visar Nântunaparken norr om samfälligheten. Buskar är planterade i volymer. Fyllnadsmassor har använts för att forma topografin.	51
Figur 20. Bearbetat ortofoto som visar platsindelningen av förslagen. Samfällighetens fastighetsgränser är markerade i orange. Privat tomtmark är markerade i brunt. Ortofoto ©Lantmäteriet.....	62
Figur 21. Foto som visar plats 1. På bilden syns placeringen av grusytan samt berberishäcken.....	63
Figur 22. Bild som visar plats 1 befintliga utformning samt redovisar platsens träd. Svart streckad linje markerar samfällighetens fastighetsgräns.....	64
Figur 23. Bild förklarar förslag på nyplantering av träd i plats 1. Den streckade svarta linjen markerar samfällighetens fastighetsgräns.	66
Figur 24. Foto som visar plats 2. Lekytan är utformad med grusytor och gräs i symmetriska linjer.....	67
Figur 25. Bild som befintlig vegetation på plats 2. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.	67
Figur 26. Bild som visar förslaget för plats 2. Svart streckad linje visar arbetsområdets fastighetsgräns.	69
Figur 27. Foto som visar plats 3. Grusytan skiljs från gräsmattan med hjälp av träkanter.	70

Figur 28. Bild som visar befintlig vegetation vid plats 3. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.	70
Figur 29. Bild som visar förslaget för plats 3. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.	72
Figur 30. Foto över plats 4. En liten visteselyta längs med gångvägen.	73
Figur 31. Bild som visar befintlig vegetation på plats 4. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.	73
Figur 32. Illustration som visar utformningen av förslag för plats 4. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.	75
Figur 33. Foto över plats 5. Rönнар och körsbärsträd tillsammans med häckar i angränsande trädgårdar ramar in en gräsyta.	75
Figur 34. Illustration som visar befintlig utformning av plats 5. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.	76
Figur 35. Illustration som visar förslaget för plats 5. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.	78
Figur 36. Illustration som visar vegetationen på platsen idag. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.	79
Figur 37. Foto som visar plats 6. Häckoxbär används på ett symmetriskt sätt som ramar in lekytorna.	80
Figur 38. Illustration som visar förslaget för plats 6. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.	81
Figur 39. Foto som visar plats 7. Lekytan ramar in av rönнар och en häck.	82
Figur 40. Illustration som visar befintlig vegetation på plats 7. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.	83
Figur 41. Illustration som visar förslag på nyplantering av träd på plats 7. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.	84
Figur 42. Foto på det äldre fågelbärsträdet i den västra refugen. Syrener är placerade på varsin sida om trädet.	85
Figur 43. Foto på den östra refugplantering med en lind. Nedanför linden finns ett buskage med doftschersmin.	85

1. Inledning

Villaförorten Nántuna, som expanderade under mitten av 1970-talet, är belägen ungefär fyra kilometer söder om Uppsala (se figur 1). Utformningen av bostadsområdet präglas av dåtidens gestaltningsideal, och förknippas med det så kallade miljonprogrammet. En bostadsenklav av villaområdet utgörs av Hemslöjdens samfällighet. Inom fastighetsgränserna för samfällighetens gemensamma ytor finns idag runt 30 rönner som är omkring 60 år gamla. Omkring 6 rönner har tagits ned på grund av dåligt skick och fler väntas behövas tas ned inom de kommande åren. För att undvika ett tomrum efter rönnerna önskar boende i området förslag för hur nya träd och buskar kan införas i området.



Figur 1. Karta som visar Nántunas belägenhet i Uppsala. Ortofoto ©Lantmäteriet.

Utomhusmiljöer för bostadsområden byggda 1960–1970 har länge kritiserats och byggts bort i förtätningsprojekt. Kunskap om grönytors värden från denna tid är bristfällig och riskerar att gå förlorade vid förändringar (Schneider et.al. 2023). Utomhusmiljöer och grönytor har idag även en viktig roll i att uppfylla högre krav på ekosystemtjänster, så som klimatreglering genom ökad krontäckningsgrad (Boverket 2025) (Uppsala kommun 2025).

1.1 Kulturhistoriska värden

Ett delmål under mål 11 i Agenda 2030 *Hållbara städer och samhällen* är att ”Stärka insatser för att skydda och trygga världens kulturarv och naturarv” (Svenska FN-förbundet u.å.). Begreppet ”kulturarv” definieras av

Riksantikvarieämbetet som alla materiella och immateriella uttryck för mänsklig påverkan (Riksantikvarieämbetet 2017). Kulturarv bär på kunskap om samhällets historia och utveckling, och utgör en viktig grund för kultur och identitet och för samhällets förståelse av sin gemensamma bakgrund (ibid). Det är dock komplext och en utmaning att identifiera kulturhistoriska värden av utemiljöer då dessa delvis består av levande materia och därmed är föränderliga (Flinck 2022).

Pries & Qviström noterar att utemiljöer byggda under 1970-talet ofta försvinner till förmån för förtätning. De anser att det finns en brist på fördjupade undersökningar kring utemiljöer som byggts under denna tidsperiod och menar att de ursprungliga vistelseytorna försvinner utan att dess värden undersöks tillräckligt (Pries & Qviström 2022). Hemslöjdens samfällighet i Nántuna är inte föremål för förtätning, men ingår i denna grupp av utemiljöer som det saknas fördjupade undersökningar kring. Grupphusområdets gemensamhetsytor som nu är i behov av upprustning är därmed ett lämpligt studieobjekt att undersöka för att bedöma platsens värden och hur den kan utvecklas.

1.2 Krontäckningsgrad

I takt med klimatförändringar och stigande medeltemperaturer spelar träd en allt viktigare roll. Träd kan bidra med ekosystemtjänster så som reglering av värmeöar, biologisk mångfald men även bidra med upplevelsevärden (Boverket 2025). Ett etappmål i Uppsala kommuns arbete för att nå en hållbar utveckling är att nå en genomsnittlig krontäckningsgrad på 30 % till år 2034 (Uppsala kommun 2025). Enligt krontäckningskarta från Boverket når bebyggda delar av Nántuna idag upp till en krontäckningsgrad på 10% (Boverket 2025).

Ett mål med förslagen är att de utöver de kulturhistoriska aspekterna även göra ett förslag som tar hänsyn till behovet av en ökad krontäckningsgrad i området.

1.3 Syfte och frågeställning

Syftet med detta arbete är att utforma förslag på nyplantering av träd och buskar i ett 1970-tals område, som både tar hänsyn till kulturhistorisk värden och strävar efter högre krontäckningsgrad.

1. Vad styrde hur utemiljöer vid bostadsområden som byggdes under 1960–1970 talet utformades, vilka karaktäristiska utformningar finns i utemiljöer från denna tid, och vad styrde vilka växtval som användes?

2. Hur kan förslag på nyplantering av träd och buskar utformas för att utveckla Hemslöjdens samfällighets gemensamhetsytor för att uppfylla dagens

klimateässiga krav på utemiljöer med avseende på krontäckningsgrad, samt utveckla platsen utifrån dess kulturhistoriska kontext?

1.4 Avgränsningar

Utformningen av förslagen lägger stor tyngd på växtval och rumsligheter utifrån en studie av tidens gestaltungsideal samt analys av tre referensplatser. För att fånga upp relevanta gestaltungsaspekter av grönområden i dessa typer av områden, samt för att arbetet ska fungera inom ramen av arbetet avgränsas valet av referensplatserna till platser som olika aktörer framställt som kulturhistoriskt värdefulla, antingen på grund av arkitekturen, stadsplaneringen eller bostadsgårdarna. Mer valen av referensplatser beskrivs i kapitel 2.2.1.

Förslagen för nyplantering av träd och buskar avgränsas till ytor ägda samfälligheten. Detta innebär att angränsande ytor ägda av kommunen eller privata tomter inte används inom förslagen. Förslagen är därmed anpassade utifrån hur markägoförhållandena kan påverka gestaltningen. Samfällighetens fastighetsgränser redovisas under kapitel 9.

För att avgränsa arbetet projekteras inte förslagen. Inventeringen av den befintliga vegetationens skick avgränsas till en allmän uppfattning av träden och buskarnas hälsa. För att avgränsa arbetet kommer jag inte göra undersökningar gällande jord samt lämpliga arter att plantera utifrån dessa aspekter.

2. Metod

Nedan beskrivs arbetsmetoden för att besvara frågeställningarna. Först redovisas en litteratur och dokumentstudie som utgör en kunskapsgrund för arbetet. Sedan beskrivs arbetsmetoden för att analysera samt skapa förslag för utformning av nyplantering av träd och buskar i området.

2.1 Litteraturstudie

För att genomföra arbetet och besvara frågeställningen som rör vilka värden som finns i utemiljöer vid bostadsområden har litteraturstudier varit en utgångspunkt. Kunskap från litteratur gällande samhällsströmningar samt utformning av grönytor från tidsperioden har använts för att redovisa vilka värden som finns i utemiljöer vid bostadsområden från tidsperioden. Studierna har använts för att skapa en kunskapsgrund från vilken jag gjort bedömningar kring val i utförandet av arbetet med de övriga frågeställningarna. Sökningar efter relevant litteratur samt dokument har ofta skett på svenska hemsidor, så som Libris eller SLU:s epsilon, för att hitta relevant information om ämnet som är begränsat till bebyggelseutvecklingen i Sverige.

För att sätta arbetet i en kulturhistorisk kontext har jag använt mig av resonemang från Maria Flincks bok *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv* (Flinck 2022). I boken beskriver Flinck grundläggande arbetet och synsätt på utemiljöers kulturhistoria. Utöver en metod för att skapa vårdprogram presenteras resonemang gällande förändringar av utemiljöer.

För att hitta litteratur om historiska samhällskeenden som påverkade utformning av bostadsgårdar har jag sökt efter litteratur om bostadsbyggande under tidsperioden. *Rekordåren: en epok i svenskt bostadsbyggande* redigerad av konstvetaren Thomas Hall är en bok med samlade skrifter om de så kallade *rekordåren*, som ägde rum mellan 1960–1975. Med *rekordåren* menas att det under denna tidsperiod byggdes en stor mängd bostäder, som även kallas för miljonprogrammet. I boken finns texter av Sonja Vidén, docent inom arkitektur, som skrivit fördjupat och nyanserat om bostadsmiljöer som skapats under tidsperioden. Texterna behandlar dels hur samhälleliga aspekter påverkade hur bostadsbyggandet utformades, dels hur de mottagits och förändrats (Viden 1999).

Forskning om bostadsområdets utemiljöer från tidsperioden för miljonprogrammet bedrivs av SLU under projektet *Välfärdens landskap och den täta staden*, som bland annat syftar att belysa kvalitéer med utemiljöer från

tidsperioden som riskerar att gå förlorade vid förtätningsprojekt. I artikeln *The patchwork planning of a welfare landscape: reappraising the role of leisure planning in the Swedish welfare state* beskriver historikern Johan Pries och landskapsarkitekt Mattias Qviström kritiken av miljonprogrammet och risker med att värden försvinner vid förtätning.

Litteratur om bostadsområdets utemiljöers användning av vegetation från tidsperioden har använts i form av forskning av Eivor Bucht, som skrev och medverkade i forskning på 1970-talet gällande utformning av växtval. I forskningen har användning av vegetation i bostadsgårdar analyserats, och varit en viktig källa för att förstå parkarkitektoniska värden i detta arbete.

2.2 Metod för utformning av förslag

För att svara på frågeställningen hur nyplantering av träd och buskar kan utveckla samfällighetens gemensamhetsytor för att stärka platsens tidsenliga karaktär och stärka krontäckningsgraden genomförs i detta arbete förslag för utformning av nya träd och buskar på samfällighetens ytor. För att ta reda på vad som är tidstypisk utformning av utemiljöer under tidsperioden analyseras tre referensplatser med hjälp av Stockholms stadsmuseums metod för att kartlägga kulturhistoriska värden i grönområden, *Kulturhistorisk bedömning av parker och Grönområden – en metodutveckling* (Johansson 2011). Även samfälligheten analyseras med hjälp av metoden. Metoden samt hur jag applicerar den redovisas under kapitel 2.3. Analysen av referensplatserna tillsammans med litteraturstudien om hur utemiljöer vid bostadsområden utformades under tidsperioden används i utformningen av förslagen.

2.2.1 Val av referensplatser

För att ta reda på hur utemiljöer vid bostadsområden utformades under tidsperioden har jag analyserat tre referensplatser i Stockholmsområdet. För att skapa förslag på utformning av nyplantering av träd och buskar i samfälligheten som kan stärka platsens tidstypiska karaktär har referensplatser valts, som av olika aktörer framställs som kulturhistoriskt intressanta antingen på grund av arkitekturen, stadsplaneringen samt bostadsgårdarna eller både och. Genom detta undgås steget att genomföra grundliga analyser av olika platser för att ta reda på vilka som är kulturhistoriskt representativa, vilket möjliggör undersökningen inom tidsramen för detta arbete.

I brist på platser som liknar samfällighetens hustypologi som är ansedda kulturhistoriskt intressanta har områden med olika hustopologier analyserats, så som radhusområden, trevåningshusområden samt ett storskaligt stadskvarter. Genom detta ges ett brett resultat av utformningar och värden från utemiljöer

under tidsperioden. Trots att man kan argumentera att det mest representativa för bostadsområden från 1960 - 1970 talet är de storskaliga "hus-i park miljöerna" har två av referensplatserna som valts ut en småskalig karaktär, Kungshamra och Krusboda. Detta valdes då de mer liknar samfälligheten i sin småskalighet, och därmed är lämpligare i avseendet att hitta applicerbara utformningsideal.

En ytterligare aspekt som beaktades vid valet av referensplatserna var huruvida ursprunglig natur sparats eller inte. Bostadsområdenas gestaltning kan skilja sig åt beroende på de ursprungliga förutsättningarna på platsen, med avseende på om bostäderna är anlagda på åkermark eller skogsmark (Wilke 2006). Då Nantuna är anlagt på åker och betesmark är samtliga träd och buskar nyplanterade vid uppförandet av området. Småhusområden som exempelvis Kolboda i Jakobsberg valdes därmed bort som referensplats, med anledning av att utformningen av gemensamhetsytorna till stor del utgjorts av bevarad skogsmark, med få gestaltungsattribut att basera förslagen för samfälligheten på. Trots att man kan argumentera att det mest representativa för bostadsområden från 1960–1970 talet är de storskaliga hus-i park miljöerna har två av referensplatserna som valts ut en småskalig karaktär, Kungshamra och Krusboda. Dessa valdes då de mer liknar småhusområdet i Nantuna i sin småskalighet, och därmed är lättare att finna passande gestaltungslösningar.

Kungshamra

Kungshamra är ett studentbostadsområde uppfört 1965–1967 i Solna, och anses som kulturhistoriskt intressant särskilt på grund av byggnadsarkitekturen och hur byggnaderna genomtänkt placerats för att skapa en vistelsemiljö för boende i området. Utemiljöerna gestaltades av landskapsarkitekten Gunnar Martinsson. Platsanalyserna har utgått från de ytor som på ett tydligt sätt tillhör bostadsmiljön.

Kvarteret Plankan

Kvarteret Plankan är ett numer förtäta storgårdskvarter på Södermalm som uppfördes 1964–1968. Gården ansågs vara ett exempel på en välutformad bostadsgård med tydliga attribut av tidens gestaltungsideal (Nolin 2022). Gården gestaltades av landskapsarkitekten Sylvia Gibson. Platsanalyserna har utgått från de ytor som på ett tydligt sätt tillhör bostadsmiljön.

Krusboda

Krusboda i Tyresö är ett av Sveriges största grupphusområde från tidsperioden och uppfördes 1969–1974. Området anses vara kulturhistoriskt intressant då det visar ett tänk som handlade om småskalig gestaltning och sociala möten. Platsanalyserna har utgått från de ytor som på ett tydligt sätt tillhör bostadsmiljön.

2.3 Metod för kulturhistorisk analys

För att analysera platsernas kulturhistoriska värden har jag utgått ifrån Stockholms stadsmuseums metod för att kartlägga kulturhistoriska värden som togs fram 2011 av kulturmiljöenheten vid Stockholms stad. Metoden presenteras i rapporten *Kulturhistorisk bedömning av parker och Grönområden – en metodutveckling* (Johansson, 2011). Metoden utvecklades för att precisera och öka förståelsen av grönområdets kulturhistoriska värden för att skapa bättre diskussions- och kunskapsunderlag i stadsutvecklingsprocesser. Metoden omfattar enbart kulturhistoriska värden och har utvecklats utifrån ett Stockholmsperspektiv med fokus på mer vardagliga utemiljöer som ofta är aktuella för förtätningsprojekt. Metoden går att applicera på grönområden även utanför Stockholm. Metoden bygger på Riksantikvarieämbetets kulturhistoriska värderingsmodell *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* som fungerar som en standardmodell vid kulturmiljöanalyser och bedömningar och utgår ifrån kartläggning av delvärde (Unnerbäck 2002).

I Stockholms stadsmuseums metod har delvärdena anpassats till att vara mer övergripande och anpassade efter grönområden. Alla delvärden är inte relevanta för alla platser, vissa delvärden kategoriseras som förstärkande delvärden. Ett förstärkande delvärde karaktäriseras av att de sätter värdet i relation till andra platser genom en jämförelse.

Metoden utgörs av en process som består av urval, inventering, genomgång av källmaterial, jämförande studier, beskrivning av värden och en sammanvägd bedömning som utgör ett kunskapsunderlag. Metoden kräver att den som genomför analysen har viss grundförståelse för kulturhistoriska värden och för att kunna jämföra värden krävs kunskap om andra platser liknande den plats som undersöks. Metoden ger inte svar på platsens tålighet för större förändringar.

Analysen baseras på material som dokument från kommuner, så som detaljplansbeskrivningar och styrdokument, vilka har varit användbara för att hitta information om referensplatserna Kungshamra, kvarteret Plankan och Krusboda. För att ta reda på information om Kungshamra och Krusboda utformning har platsbesök genomförts. För att få reda på detaljer kring utformningen av kvarteret Plankan har dokumentstudier kompletterats med studier av fotografier publicerade i internetforum. För information om Nantuna har handlingar, så som styrdokument, mötesprotokoll samt tidningsurklipp som rör byggandet av platsen, undersökts.

2.3.1 Metodens grundläggande delvärden

Nedan beskrivs metodens *Kulturhistorisk bedömning av parker och Grönområden – en metodutveckling* grundläggande delvärden och hur dessa används i arbetet för att analysera referensplatser och Nántuna (Johansson, 2011).

Markhistoria

Analyspunkten markhistoria beskriver människans avtryck på marken och historisk markanvändning. I detta arbete har få värden utifrån denna analyspunkt noteras. En anledning till detta kan vara att lite av ursprungliga avtryck bevarades vid exploatering.

Samhällshistoria

Analyspunkten samhällshistoria skildrar och beaktar förutsättningar, tidsanda och rådande politiska värderingar. Samhällsutveckling kan avläsas i en plats och dess tillkomst. Det kan visa hur landskapet medvetet utnyttjats i stadsplaneringen där topografi och vegetation varit delar i en medveten komposition. Genom denna analyspunkt synliggörs värden i utemiljöerna som speglar samhällshistorien.

Parkarkitektur

Analyspunkten parkarkitektur berättar om hur grönytor gestaltats under olika tider. Det bevarade växtmaterialet kan vara en del av en parkarkitektonisk gestaltning. Växtmaterialet kan därmed studeras under denna punkt. Då växtmaterial är ett föränderligt element kan det vara svårt att avgöra om växtmaterialet är ursprungligt eller inte, och kräver ofta gedigna undersökningar med historiskt källmaterial för att med säkerhet avgöras. Inom ramarna för detta arbete avgränsas ursprunglighetsgrad till en godtycklig bedömning utifrån vad som är tidstypiskt utifrån litteraturstudier, samt generella antaganden av träds ålder.

Kontinuitet

Analyspunkten kontinuitet beskriver hur människans avtryck förändrats på platsen genom en historiskt varierad markanvändning.

Tradition

Beskriver hur en plats påverkats av användning kopplat till traditioner, exempelvis olika typer av firanden.

Personhistoria

Analyspunkten personhistoria beskriver hur platser är knutna till en berömd person, vilket exempelvis kan vara i egenskap av uppväxtmiljö, eller boendemiljö.

Symbol

Analyspunkten *symbol* beskriver om en plats har ett symboliskt värde för en specifik händelse eller en plats.

2.3.2 Förstärkande delvärden

Nedan beskrivs förstärkande delvärden. Eftersom jag avgränsat arbetet att omfatta analys av enbart fyra platser, vilket är för tunt underlag för att uttala sig om förstärkande delvärden så som pedagogiskt värde, representativitet och sällsynthet, har jag valt att undanta dessa faktorer i min analys. De förstärkande delvärdena har kommenterats där värden noterats inom dessa rubriker.

Autenticitet

Analyspunkten *autenticitet* beskriver hur exempelvis växtmaterialet förändrats över tid, är det ursprungligt eller härstammar från ursprungsmaterial (Johansson, 2011). Då växtmaterial inte är lika beständigt som byggnader kan man använda begreppet autenticitet för att diskutera faktorer som hur mycket av ursprungsmaterial är kvar och huruvida en form bevarats.

Pedagogiskt värde

Analyspunkten *pedagogiskt värde* beskriver hur tydligt en plats visar på historiska skeenden.

Sällsynthet

Analyspunkten *sällsynthet* beskriver om miljön är vanligt förekommande eller inte.

Representativitet

Analyspunkten *representativitet* beskriver viken miljö som representerar ett värde väl i relation till andra liknande platser.

Upplevelse

Analyspunkten *upplevelse* beskriver hur en plats kan ge upplevelser. En upplevelse kan variera mellan olika personer vilket innebär att värdet är subjektivt i varierande grad.

3. Teori om förändring av kulturhistoriska värden i utemiljöer

Riksentikvarieämbetet definierar begreppet kulturhistoriskt värde sammanfattat som något som avser hur materiella och immateriella företeelser kan förmedla kunskaper och förståelse av olika skeenden och sammanhang (Génétay & Lindberg 2014). Kulturhistoriska värden kan förmedla kunskaper om människors livsvillkor genom olika tider, samt hur detta har påverkat hur samhället ser ut idag (ibid).

Syftet med detta arbete är att utforma förslag på nyplantering av träd och buskar i småhusområdet Hemslöjdens samfällighet i Nantuna som både tar hänsyn till de kulturhistoriska värdena och strävan efter högre krontäckningsgrad. De förslag som presenteras är därmed ofrånkomligen förslag för förändring av platsen.

För att förstå hur arbetet med förändring av grönytor med kulturhistoriska värden kan genomföras presenteras i detta kapitel trädgårdshistoriken Maria Flincks resonemang från hennes bok om att skapa vårdprogram för historiska trädgårdar *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv* (Flinck 2022).

Med trädgårdar menas inte bara privata gårdar utan även parker med mera. Då utemiljögestaltningar till skillnad från byggnader är föränderliga per definition kräver dessa andra åtgärder. För att bevara ursprungsidéer i en utemiljö krävs en kontinuerlig skötsel genom rätt skötseltradition från tiden då trädgården anlagts. För att välja rätt skötselåtgärd för en trädgård bör en bedömning över dess värden göras.

Flinck beskriver olika typer av åtgärder i kulturhistoriska trädgårdar som kan appliceras beroende på trädgårdens utgångsläge och värde. Att *restaurera* en trädgård innebär en återställning av en trädgård där ursprungsstrukturerna finns kvar. Genom att *rekonstruera* en trädgård återskapas en trädgård med hjälp av historiskt källmaterial. *Tidstypisk efterbildning* även kallat *pastisch* innebär att nyskapa en tidstypisk trädgård med hjälp av källmaterial från till exempel närliggande trädgårdar eller annan dokumentation. En *omgestaltning* är ett ingrepp som förändrar platsens utseende och/eller funktion. Detta kan innebära större förändringar på en plats. *Varsam omgestaltning* ses däremot som förändringar som tar mer hänsyn till platsens kulturhistoria, och man kan till exempel använda sig av information om tidstypiska gestaltningar för att omgestalta en plats från den aktuella tidsperioden. I detta arbete genomförs förslag på en blandning mellan *omgestaltning* och *varsam omgestaltning*.

4. Historisk bakgrund

För att genomföra kulturhistoriska platsanalyser behöver områdenas identitet och karaktär förstås i det större sammanhang av idéer och samhällsströmningar som rådde när platsen byggdes. I detta avsnitt redovisas därför översiktligt hur samhällsförändringar från slutet av 1800-talet påverkat byggande av bostäder och utemiljöer med särskilt fokus på 1960 – 70 talens bostadsreformer. I det påföljande avsnitt 5 fördjupas de utformningsmässiga diskussionerna kring dessa.

4.1 Urbanisering

Industrialiseringen förändrade samhället i grunden (Björk et al. 2009). Teknologins utveckling bidrog inte bara till nya sätt för människor att tjäna sitt livsuppehälle utan påverkade var och hur de bosatte sig (ibid). Före industrialiseringen var Sverige huvudsakligen ett relativt fattigt jordbruksland (ibid). I städerna präglades livet för många av sjukdomar och dåliga boendeförhållanden (ibid).

Under industrialiseringen i England blev de ohälsosamma aspekterna av stadslivet påträngande, och allt fler önskade sig ett sunt liv på landet (Wilke 2006). Idén om trädgårdsstaden myntades av Ebenezer Howard, där konceptet trädgårdsstaden kombinerade fördelarna med landsbygden och staden (ibid). Att i en större skala uppföra områden med hus och grönska i närhet till stad började etableras mer och mer. 1899 tillsattes egnahemskommittén för att utreda möjligheterna till småhusbyggande i en större skala (ibid). En viktig drivkraft bakom detta var även att hejda emigrationen genom att stärka nationalromantiska strömningar utifrån förställningen om ”det egna hemmet”. Ett resultat var att många nya hus kunde byggas med hjälp av ekonomiskt stöd från staten (ibid).

Första världskriget medförde negativ påverkan på ekonomin som innebar att mycket lite bostäder byggdes under början av 1900-talet (Björk et al. 2009). Under 1920-talet var därför bostadsbristen hög. Villor var särskilt eftertraktade då dessa gav möjligheter till odling som kunde dryga ut hushållskassan (Wilke 2006). Samtidigt ökade urbaniseringen till följd av industrialiseringen, och fler bostäder behövdes i städerna.

Efter andra världskriget växte välståndet i takt med att fabrikerna drog in pengar till statskassan (Berg 1999). Fler och fler började flytta in till städer för att arbeta. Trots att Sverige började resa sig ur fattigdomen var boendestandarden mycket låg, jämfört med andra länder i Europa (ibid).

4.2 Bostadsreformer och miljonprogrammet

På 1940-talet genomfördes bostadsreformer i syfte att lösa de stora problemen med bostadsbristen (Berg 1999). Dessa var dock otillräckliga trots att det mellan 1946 och 1960 byggdes nästan 800 000 lägenheter (ibid). Ökad arbetskraftsinvandring och efterkrigstidens stora barnkullar medförde att bostadsbristen fortsatte att vara påtaglig. Under 1960-talet var bostadsfrågan fortfarande en viktig punkt i den svenska politiken, och köerna för att få en hyreslägenhet var långa.

1960 trädde ännu en byggnadsreform i kraft, som genom att möjliggöra långa produktionsserier bidra till byggande av billigare bostäder (Vidén 1999). År 1964 antogs ett förslag av den socialdemokratiska regeringen med målet att bygga en miljon bostäder på 10 år. Detta så kallade miljonprogrammet kan alltså ses som en fortsättning på den bostadspolitik med olika reformer för bostadsbyggande som utvecklats under de föregående decennierna (Berg 1999).

Bostadsprogrammet genomfördes och bostadsbristen avskaffades. Under de så kallade rekordåren byggdes 110 000 bostäder per år (Vidén 1999).

Utmaningen att klara av att bygga denna mängd bostäder och samtidigt tillgodose industrins behov och inte äventyra landets ekonomi, krävde ytterligare rationaliseringar av byggandet. För att få tillgång till vissa typer av fördelaktiga bostadslån ställdes till exempel krav på att skapa stora mängder bostäder med användning av lite resurser (Caldenby 2005). Bygga av fler än 1000 bostäder i liknande format på ett billigt sätt med gav fördelaktig finansiering vilket resulterade i stora områden med likartade byggnader.

4.2.1 Småhusbebyggelse under miljonprogrammet

Trots att bostadsbyggandet under miljonprogramsåren främst förknippas med flerbostadshus utgjorde en tredjedel av allt som byggdes av småhus, så som villor, radhus och parhus (Vidén 1999). Åren 1971–1975 dominerade bostadsproduktionen av småhus över flerbostadshus. Som förklaring till detta uppges bland annat att flerbostadshusen fått dåligt rykte och att efterfrågan på småhus var högre (ibid). Av småhusen bestod 70 % av friliggande villor och 28 % bestod av rad och parhus. Många såg småhusen som ideal för barnfamiljer och gjorde ett lockande alternativ för stora grupper av hushåll (ibid).

Småhus placerade i stora områden gjorde det möjligt att massproducera hus, vilket var ekonomiskt fördelaktigt. (Roos & Gelotte 2004). Av bostäderna som byggdes under miljonprogramsåren var en stor del av dessa enfamiljshus. I mindre kommun byggdes en större andel enfamiljshus jämfört med flerbostadshus

(Vidén 1999). I städer byggdes ofta områden med enfamiljshus i utkanten av staden (ibid).

Berger beskriver i *Vår gröna tomt, Mer än 200 idéer för tomten vid kedjehus, radhus villor* (1970) typiska småhusområden från tidsperioden.

En vanlig utformning består i att bostädernas privata tomter övergår i en gemensam trafikseparerad vistelseyta (Berger 1970). Tankarna med utformningen, att den privata trädgården med direktkontakt till den gemensamma ytan, skulle bidra till en granngemenskap och underlätta för barn och ungdomar i grannskapet att umgås med varandra (ibid). Berger beskriver hur gemensamma event kan genomföras för att utveckla kontakten med grannarna (ibid).

5. Utformning av utemiljöer vid bostadsområden på 1960–1970 talet

Nedan redovisas resultatet av litteraturstudien med syftet att besvara frågeställningen om hur man gestaltade utemiljöer under 1960–1970 talet. Först beskrivs det generella stilidealet som rådde under tidsepoken. Sedan beskrivs vad stadsplaneringen innebar för utformningen av utemiljöer. Sist beskrivs mer detaljerat hur vegetation användes i bostadsområden.

5.1 Modernismen och funktionalismen

Modernismen är ett begrepp som beskriver en kulturströmning i västerländska länder, där traditioner ifrågasattes och kritiserades till förmån för en rationell och flexibel inställning till världen. Inom arkitekturen används ofta begreppet funktionalism för modernistisk arkitektur (Linn 1996).

Arkitekturens utformning inspirerades av industrin, med enkla tydliga former till förmån för funktionen av byggnaden. Stilen var nytänkande och var drastiskt annorlunda från 1800-tallets stenstad. I stället för rikliga dekorationer så som i 1800-talets byggnadsideal infann sig strävande efter minimalism. Geometrisk enkla former och raka linjer användes dominerade formspråket.

I Sverige var Stockholmsutställningen 1930 en viktig händelse för rörelsen, där exempel för funktionalistisk arkitektur fick uppvisades (Linn 1996). Samtidigt som detta skedde de stora reformerna inom bostadsbyggande. Den rationella arkitekturstilen rimmade väl med rationellt byggande, med exempelvis byggnadsmoduler (Caldenby 2005). Med funktionalismen introducerades husbyggaridealet ”hus i park”, vilket med sin luftiga planering skilde sig från det tidigare byggandet i städer, med täta kvarter och höga hus (Bucht 1973). Genom att bygga flerbostadshus i naturområden kunde ett ideal av en luftig och hälsosam stad uppnås.

Funktionssepareringen är en tydlig aspekt av funktionalismen som återspeglas i 1960 – 70 talens byggande (Caldenby 2005). Bostäder byggdes för sig, arbetsplatser och centrumanläggningar för sig. De nya stadsdelar som byggdes utanför städernas gamla kärnor planerades ofta med gångavstånd till ett centrum, grupperat med enklaver av bostäder.

Modernismen med sitt tydliga enkla formspråk påverkade hur utemiljöerna utformades. Eivor Bucht skriver i en undersökning från 1973 om vegetation i

utemiljöer vid bostadsområden att det är vanligt att växter används som arkitektoniska volymer snarare än för dess prydnadsvärde (Bucht 1973). Buskar används i stora volymer för att bilda ett visuellt intryck, men beaktar inte prydnadsvärden så som blomning och årstidsvariation. Gestaltningar där växter användes för kvalitéer så som årstidsvariation är mindre representerat. Användningen av växter som arkitektoniska element kan ses som ett tydligt modernistiskt drag, där växter placerades i geometriska former och volymer. Viden skriver att utemiljöerna i bostäderna som byggdes under rekordåren var präglade av en tydlig funktionsuppdelning; av trafik, gång och lek. Gräsytor, lekytor och buskplanteringar grupperades med strikta linjer. Gångvägarna var ofta raka och mötte korsande vägar och entréer i rätta vinklar. Vegetationen användes avskiljare, den hade mer tyngd som funktion än prydnad. Markmaterialet utgjordes ofta av asfalt, betongplattor eller grus (Vidén 1999).

Utformningen har ofta kritiserats utifrån att utemiljöerna i miljonprogrammets bostadsgårdar upplevs som enahanda med sin schematiska utformning. Marie Hansson beskriver i *Signums svenska konsthistoria, konsten 1950-1975* hur bostadsgårdarna hade stora brister:

Miljön var direkt hämmande för barnens kreativa utveckling, och kritiken uteblev inte. Olika statliga undersökningar visade snart att även miljön avskräckte vuxna. (Hansson 2005:534)

Även områdena med småhus som byggdes kritiserades som sterila och monotona (Vidén 1999).

Pries & Qviström menar å andra sidan att diskussionerna om utemiljöer från tidsperioden nästan enbart fokuserat på bristerna, och inte tagit i beaktning de positiva egenskaperna med områdena. Valfärdstänkarna om att möjliggöra tillgängliga grönytor för alla förbises ofta av kritiker, och i stället lyfts perspektivet att det viktigaste är att miljonprogrammets grönytor anses sakna en stadsmässighet och gestaltning för sociala möten. Pries & Qviström anser att kritiker inte bör jämföra urbana områden med miljonprogramsområden på detta sätt, då dessa är byggda utifrån olika typer av ideal och syften. Det är viktigt att undersöka komplexiteten i områden som byggdes under tidsperioden för att inte gå miste om viktiga värden vid förtätning (Pries & Qviström 2022).

5.2 Stadsplaneringen

Som tidigare nämnts var tidsperioden för de stora bostadsreformerna präglad av stora förändringar i samhället och välfärden. Idén om folkhemmet som myntades av socialdemokraternas Per Albin Hansson medförde ett ideal om människors lika värde, att alla skulle ha rätt till goda livsförhållanden. Bostäder byggdes för att försöka nå målet att människor från alla samhällsklasser skulle ha möjlighet till en

bra bostad. Pries & Qviström menar att hälsa och fysisk aktivitet var en viktig komponent när bostadsområden planerades. Väl tilltagna grönytor planerades för att möjliggöra rekreation. Organiserade fritidsaktiviteter och sociala sammankomster var en del i ett tänk om att skapa sociala sammanhang och en god folkhälsa (Pries & Qviström 2021).

I takt med bilens snabba tillväxt under efterkrigstiden planerades bostadsområden utefter dessa (Vidén 1999). Oron för hälso-och säkerhetsrisker från biltrafiken gjorde att bostadsområden gärna trafikseparerades. En forskningsgrupp från Chalmers utvecklade regler och förhållningssätt kring planering utefter trafik, och dessa blev styrande i hur utemiljöerna utformades (ibid). Parkeringarna samlades ofta i anläggningar i utkanten av bostadsområdet, medan gårdarna och gångvägarna var skilda från trafiken. Det var vanligt att en hierarki av gator planerades, matargata, bostadsgata och angöringsgata strukturerade trafiken i området. Vid matargatorna var det vanligt med planskilda korsningar för gång och cykeltrafik (ibid).

Vidén (1999) skriver att trafiksepareringen är en anledning till uppfattningen av bostadsområden byggda under 1960-1970 talet som ogästvänliga, tillsammans med de dåligt belysta gångvägarna och tunnarna och de dåligt skötta vegetationsytorna (Vidén 1999). Vidén lyfter dock att trafiksepareringen troligtvis minskat barns inblandning i trafikolyckor.

5.3 Storskalighet eller stadsmässighet

Som tidigare nämnts förknippas tidsperioden med byggnadsidealet *hus i park*, men detta stötte även på motreaktioner som förespråkade en stadsmässighet i stadsplaneringen. En företrädare för kritiken mot storskaligheten och som förespråkade småskaligheten är Jan Gehl. I sin bok *Livet mellan husen* från 1971 beskriver han hur stadsplaneringen bör anpassas efter den mänskliga skalan för att skapa levande miljöer (Gehl 1971). En stor betoning ligger på hur de sociala värdena kan stärkas genom en stadsmässig stadsplanering.

En ytterligare kritik på den storskaliga stadsplaneringen handlade om att det inte fanns några gränser mellan privat och offentligt i funktionalismens bostadsbyggande (Wiklander 2000).

5.4 Vegetationen

Under tidsperioden var det vanligt att bostadsområden anlades på åkrar eller i skogspartier i utkanten av städer (Wilke 2006). Om området anlades på en åker respektive skogsområde innebar detta skillnader i hur utemiljöerna såg ut

(Schlyter 1978). Trots att majoriteten av ursprunglig natur och topografi försvann i bostadsområden anlagda i skogsområden bevarades ofta vissa element från dessa i bostadsgårdarna, som till exempel träd och topografi (ibid). Vid etablering på åkermarker blev karaktären mer platt, och vegetation behövde tillföras i stället för att bevaras (Wilke 2006).

För att få statliga lån för bostadsbyggandet krävdes att man följde krav som beskrevs i *God Bostad* av bostadsstyrelsen (Vidén 1999). *God Bostad* kom ut i olika utgåvor under åren och var tänkt att garantera en viss standard. I *God bostad* från 1960 och den senare från 1964 beaktas utformningen av bostadens utemiljö. Till exempel beskrevs storlek och placering på lekplatser, samt trafikseparering. Mårtensson beskriver vikten av riktlinjerna för lek, och kopplar ihop detta med ett synsätt på att närhet till utomhusrekreation vid bostaden (Mårtensson 1973).

Vidén (1999) skriver att vegetationen ofta var lägst prioriterad vid utformning av bostadsområdena. Tåliga buskar valdes för att klara av ett högt slitage i de tätbebyggda barnrika områdena. Bristen på varierat växtmaterial var stor. Ensartade buskage av berberis, hagtorn, snöbär, trädgårdstok, och oxbär var vanligt förekommande (Vidén 1999). Ofta användes ensartade trädval i stora områden, bestående av lättskötta och tåliga träd. Vanliga trädsorter var träd i släktet *Sorbus*, så som rönnar och oxlar. Även lönnar, björkar och popplar var vanligt förekommande (Vidén 1999). Riktlinjer som presenterades om en varierad växtlighet i *God Bostad* från 1964 ansågs inte uppfyllt i majoriteten av bostadsområden (Bucht 1973). I stället för ett varierat växtmaterial användes växter i stora sjok för att bilda volymer och skapa linjer på ett arkitekturmässigt sätt.

Trots att den stora majoriteten av bostadsgårdar som uppfördes under tidsperioden 1960 - 1970 präglades av enformiga växtval och en sparsmakad gestaltning finns exempel på bostadsområden med en mer varierad vegetation. Brittgården i Tibro ritad av Ralph Erskine är ett exempel som ofta nämns som utmärkande för dess småskalighet och varierade växtval på bostadsgården (Bucht 1973). Nolin nämner Sylvia Gibson och Ulla Bodorff som exempel på landskapsarkitekter som arbetat med bostadsgårdar (Nolin 2024). Gibson intresserade sig för utformning av lekområden för barn, och ställde sig emot programmerade lekplatser med redskap och föreslog i stället en lekmiljö med inslag av topografi eller buskar att gömma sig i.

I forskningsrapporten *Inte bara Berberis* skriven av Eivor Bucht och Rune Bengtsson 1973 beskrivs kritiskt om hur majoriteten av bostadsgårdar utformats (Bengtsson & Bucht 1973). De beskriver hur bostadsområden utformats och

föreslår hur ansvariga för ett bostadsområde kan göra annorlunda för att skapa bättre miljöer.

Bengtsson och Bucht (1973) beskriver att byggherrar och arkitekter inte tar tidsperspektivet i beaktning vid plantering av träd. För att förlänga tidshorisonten med en fungerande vegetation föreslås att planera vegetationen utifrån att den förändras med tiden. Säsongsvariation är något som Bengtsson och Bucht anses saknas i många bostadsområden, och att volymerna av monokulturer i planteringar snarare har en negativ inverkan på säsongsvariationen, då denna upplevs tillsammans med kontrasterande växter. I stället för att skapa massplanteringar föreslås ett lägre antal växter som är dyrare/exklusivare. Dessa kan med fördel placeras intill sittplatser, lekplatser, entréer och gångstråk. Bengtsson & Bucht skriver att inom lekmiljöer används vegetation enbart genom att rama in en lekyta (Bengtsson & Bucht 1973). För att införa växter som lekmaterial föreslås användning av växter som barn kan använda i leken, likt tankarna om lekmiljöer som Gibson hade.

5.5 Modernisering

1975 infördes statliga bidrag för att förbättra de kritiserade utemiljöerna i bostadsområdena (Vidén 1999). Vidén skriver att upp emot hälften av områdena som byggdes under rekordåren förändrades på grund av detta. *God bostad Utomhus* från 1981 är en vägledande skrift för att förbättra utemiljöer i bostadsområden byggda under 1960- och 70-talen. I skriften återges konkreta förslag på förbättring av miljöer genom användning av växtlighet (Bostadsstyrelsen 1981).

Vidare beskriver Vidén (1999) hur utemiljöerna vid bostadsområdena omgestaltades. Utemiljöer som upplevts som kala och blåsiga har förbättrats med hjälp av ett tillskott i vegetation, lek- och förrådsbyggnader, pergolor och odlingslotter. Med hjälp av dessa har en småskalighet skapats i den storskaliga miljön. Servicebyggnader som tvättstugor, cykelrum, sophanteringsrum har tillkommit. När antalet barn i ett område minskat har nya uteplatser för vuxna tillkommit. Ursprunglig vegetation som upplevts ensartad eller sparsmakad har kompletterats med ny vegetation. Buskar i olika höjder, med årstidsvariationer så som blomning och frukter har planterats och skapat rumsligheter. Pergolor med klätterväxter är något som tillkommit för att skapa mer intima uterum. Uteplatser för bostadshusens bottenplan har ofta tillkommit, vilket har resulterat i ett mer varierat uttryck på gården när de boende satt sin egen prägel.

Under tidsperioden var miljömässiga aspekter inte något som togs hänsyn till (Vidén 1999). Utöver att förstöra den befintliga naturen på platsen och inte

försöka bevara naturen användes material som man inte visste var bra eller dåliga, och var ofta farliga för hälsan. Liksom förbättring av husens miljömässiga aspekter läggs det fokus på att förbättra utemiljöerna ur ekologisk synvinkel. Träd och buskar har ofta planterats om i en bättre jord och stora asfalt och grusytor har bytts ut mot gräsmatta eller planteringsyta.

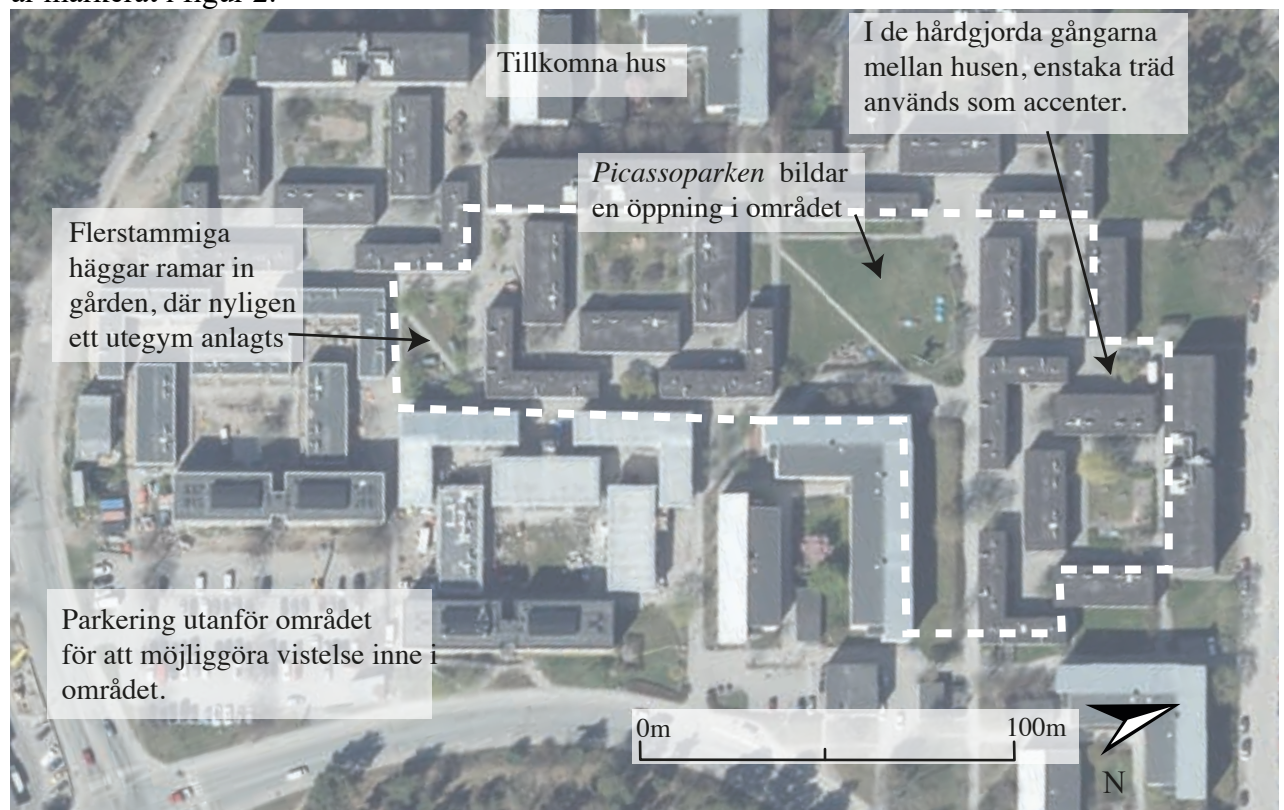
6. Referensplatser

I detta avsnitt presenteras bostadsområdena Kungshamra i Solna uppfört 1965-1967, kvarteret Plankan i Stockholm uppfört 1964-1968 samt Krusboda grupphusområde uppfört 1969-1974. Områdena analyseras utifrån *Kulturhistorisk bedömning av parker och Grönområden – en metodutveckling* (Johansson, 2011).

6.1 Kungshamra

Kungshamra byggdes 1965-1967 som ett studentområde i Bergshamra i Solna. Marken skänktes av kung Gustav den VI Adolf, och döptes till Kungshamra, och tillhörde Ulriksdals slottsområde.

Då området har förtätats och renoverats under åren har förändringar skett även i utemiljöerna. För att få en bild av områdets historiska utseende studerade jag delar av området som inte genomgått större förändringar eller förtätningar. För att bedöma relevanta delområden att analysera begränsade jag undersökningen till områden som innehöll gamla träd samt såg ut att ha en ursprunglig struktur utifrån vad jag vet om hur bostadsgårdar gestaltades under tidsperioden. Analysområdet är markerat i figur 2.



Figur 2. Karta som visar referensplatsen Kungshamra. Den vita streckade linjen markerar området jag undersökt. Bearbetat ortofoto ©Lantmäteriet

6.1.1 Samhällshistoria

Området planerades rymma lägenheter såväl studentkorridorer. Kungshamra är beläget intill parkområdet vid Ulrikdals slott, och tanken bakom utformningen av området var att en stadsmässig småskalighet skulle uppstå i den annars perifera storskaliga miljön. Bostadsområdet är inte ett exempel på ”hus i park” tänket som var vanligt under denna tidsperiod, utan snarare den parallella rörelsen om att beakta sociala möten.



Figur 3. I Kungshamra upplevs området som en labyrinth. På bilden syns en stubbe i gången där det tidigare stått ett träd.

Gestaltningen av det gemensamma uterummet präglades av byggnadernas placering, som bildade tydligt avgränsade rumsligheter. Gårdar bildades i husgrupperna och gångar till och från dessa var tänka att skapa en gammaldags småskalighet (se figur 4). Platsen upplevs som en labyrinth, och det kan vara svårt att lokalisera sig i området (se figur 3). Likt många andra bostadsområden från 1960-1970-talet är Kungshamra ett trafikseparerat område. I en intervju i radioprogrammet Nordengren & Epstein om Kungshamra med personer som vuxit upp i området beskrivs en nostalgisk inställning till platsen, där barn lekte fritt på gårdarna och området beskrivs som en idyllisk barndomsmiljö. Trafiksepareringen anges vara en viktig anledning till den barnvänliga miljön (Nordengren & Epstein 2014).



Figur 4. Vistelseytor på gårdarna mellan husen, i bakgrunden syns en av gångarna mellan husen består av hårdgjorda ytor med ett fåtal träd.

Gårdarna lämnades oprogrammerade för att främja flexibel användning av utemiljöerna (Wiklander 2000). Lekplatser ansågs inte behöva ta upp utrymmet på alla gårdar, det uppmuntrades att man använde tog ut möbler på gårdarna, en fri användning av uterummet. Detta speglar tankar om främjandet av vistelse och social gemenskap i direktkontakt med bostaden.

6.1.2 Parkarkitektur

Området är i stor del hårdgjort, men innehåller trots det ett varierat växtbestånd. På gårdarna mellan husen är gräsmattorna ofta inramade av buskage och träd längs med kanterna, se figur 4. Även fasaderna är inramade med buskar enligt figur 6. En vanligt förekommande trädart är lönn, som planterats tillsammans med bärapel och hagtorn. Träden som är placerade runt kanten har en tydlig tidstypisk placering, med raka linjer, men enhetligheten av arter på en och samma plats är varierande.



Figur 5. Foto som visar hur träd och buskar placerats för att skapa en inramad gård. Träden utgörs av mestadels lönnar, som tar ner skalan i området. Enstaka bäraplar som bryter enhetligheten.

I gångarna är olika arter av träd placerade i kvadrater som markeras med vita betongplattor i kontrast till asfalten. Träden gör att alla platser får en specifik karaktär och det går att hitta i det annars labyrintartade området. Träden har en stor inverkan på upplevelsen av dessa ytor. Träden tillsammans med de minimalistiska fasaderna fungerar närmast som skulpturer. Trädarter som används är bland annat lönn, pil samt ask. Gestaltningen av utemiljön har en viktig roll i bostadsområdet, och spelar stor roll för karaktären i den till stor del hårdgjorda bostadsgården. Buskar och träd som noterades är sammanfattade i tabell 1 och 2, samt om dessa bedöms vara ursprungliga.



Figur 6. Foto från 1973 som visar hur buskage använts för plantering längs med fasader och gårdar. (Nordström, A 1973). Kungshamra [fotografi]
<https://digitaltmuseum.se/0210114027337/kungshamra> [2025-05-10] (CC BY)

Tabell 1. Träd som noterades i Kungshamra

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Ursprunglig	Tillkommit senare	Osäker på tillkomst
Lönn	Acer platanoides	x		
Rönn	Sorbus aucuparia			x
Parklind	Tilia cordata	x		
Ask	Fraxinus excelsior	x		
Pil	Salix fragilis	x		
Klotpil	Salix fragilis 'Bullata'			x
Bärapel	Malus baccata	x		
Hägg	Prunus padus			x
Hagtorn (ej artbestämd)	Crateagus	x		

Tabell 2. Buskar som noterades i Kungshamra

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Ursprunglig	Tillkommit senare	Osäker på tillkomst
Berberis	Berberis thunbergii	x		
Häckoxbär	Cotoneaster lucidus	x		
Måbär	Ribes alpinum			x
Rosentry	Lonicera tatarica			x
Snöbär	Symphoricarpos albus	x		
Syren	Syringa vulgaris	x		
Trädgårdstok	Dasiphora (Fruticosa-Gruppen)	x		

6.1.3 Kontinuitet

Sedan uppförandet av området under 1960-talet har förtätning skett på platsen. Tidigare parkeringsplatser har ersatts av hus. Byggnaderna är utformade i samma stil som de ursprungliga husen. Även vissa av gårdarna har förändrats. Vid dessa platser har nya funktioner och programmering tillkommit, i form av grillplatser samt ett utegym. Vid flera av gångarna i området har träd tagits bort. Dessa har inte ersatts av nya träd utan lämnats tomma.

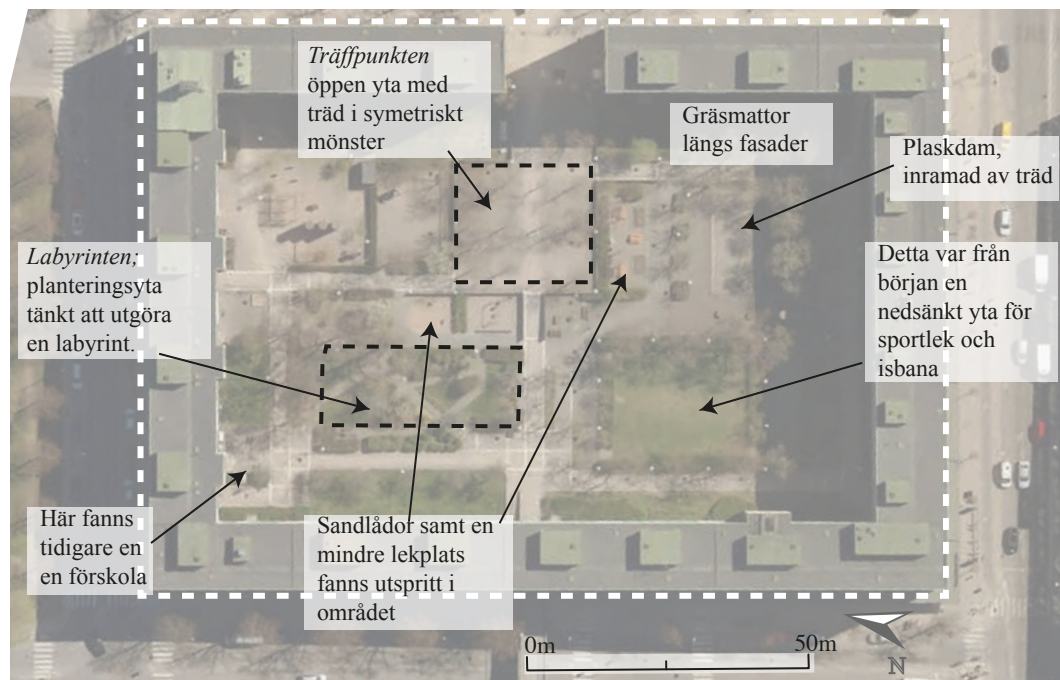
6.1.4 Förstärkande delvärden

Området ritades av arkitektfirman ELLT som fick uppdraget genom en tävling. Arkitektfirman anses vara ikonisk för sin tid och kan därmed anses vara ett värde

kopplat till person. Den traditionella småskaligheten kombinerat med de modernistiska uttrycken på husen skapade en speciell miljö och anses av många vara ett kulturhistoriskt värdefullt bostadsområde från denna tid (Wiklander 2000). Detta kan sammantaget anses ha ett symbolvärde. I den öppna parkdelen i bostadsområdet finns en skulptur inspirerad av picasso, och kallas picassostatyn. Denna kan utgöra ett symbolvärde för området.

6.2 Kvarteret Plankan

Till skillnad från de övriga referensplatserna Kungshamra och Krusboda utgör kvarteret Plankan ett exempel på en bostadsmiljö i en mer storskalig stadsmiljö. Gården var tänkt utgöra ett komplement till parkerna runt om, och var därmed tänkt att vara till för de boende i området såväl som för allmänheten, vilket också är något som skiljer kvarteret Plankan från de övriga referensplatserna. Kvarteret Plankan illustreras i figur 7.



Figur 7. Stockholm stad (2017) Bearbetat ortofoto över referensplats kvarteret Plankan från 2017. Den streckade vita linjen visar avgränsningen av området jag undersökt. [Kartografiskt material] Publicerat med tillstånd från Stockholm stad. https://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/sbk/sthlm_sse/DPWebMap.html [2025-04-23]

6.2.1 Samhällshistoria

Bostadskvarteret byggdes under 1964-1968. Detta var tidsperioden för de stora bostadsreformerna och miljonprogrammet. Byggnaderna har en storskalighet, men

gården skulle utgöra en trafikskyddad grön oas mitt i staden. Tankarna om trafikseparering finns därmed tydligt förekommande.

Gården innehöll lekytor med olika former av lekaktiviteter, för små som stora barn. En nedsänkt yta för bollspel och isbana, sandlådor, gungställning samt labyrinthen tillhör några av de lekfulla elementen på platsen. Lek var något som tydligt prioriterades i utformningen av området.

6.2.2 Parkarkitektur

Landskapsarkitekten Sylvia Gibson utförde utemiljögestaltningen av gården vid kvarteret Plankan. Gården byggdes ovanpå ett parkeringsgarage vilket medförde begränsningar i andelen vegetation. Trots detta åstadkomdes en gård rik på grönska och stora träd.

Gibson beskriver hur vistelseytorna planerades utifrån solstudier, stillasittande vistelse i soliga lägen och mer rörelsefyllda sportlekar vid de skuggigare delarna (Gibson 1968). Gården var schematiskt uppdelad utefter de olika funktionerna, vid entrén till gården fanns en kvadratisk yta, den så kallade *träffpunkten*, planterad med lönnar i ett symmetriskt mönster (Nolin 2024). På gården fanns även en plaskdamm, sandlådor samt lekytor för större barn. Den så kallade labyrinthen (figur 8) var tänkt att utgöra en lekfull miljö för barnen, möjlig att tappa bort sig i. Gibson anger att denna från början var tänkt att ha en friare form, men att detta ändrades till förmån för strikta tydliga linjer. *Labyrinthen* kom dock att bli ett förhållandevis organiskt och grönskande avbrott i den annars strikta bostadsgården (Gibson 1968).



Figur 8. Ray, L (2019). Foto som visar Labyrinten, en lummig miljö med gångar och buskage. [fotografi] Används med upphovspersonens tillstånd.

Markmaterialet var asfalt, som bröts av med vita betongplattor, likt utförandet i Kungshamra, där vita betongplattor användes runt träden i gångarna mellan gårdarna.

Funktionsuppdelningen är tydlig, mellan lek och vistelsezoner. Buskar, häckar och träd används för att markera de olika funktionerna (figur 9). Ytterligare egenskaper som är typiskt för 1960-talet är de rätta linjerna i gångar, ytor och trädtrader. Trädarterna blandades inte med varandra, utan samma art placerades i samma struktur. Till exempel träffpunkten där lönnar är planterade i ett symmetriskt mönster. Väster om labyrintdelen finns en yta där Robinior planterats, samt fågelbärsträd. Arter som använts i *labyrinten* är bland annat hagtorn. I gården har även vitoxel och aplar planterats. Buskar och träd som noterades är sammanfattade i tabell 3 och 4.



Figur 9. Ray, L (2019). Foto på gården i kvarteret Plankan. På bilden syns plaskdammen med räta linjer, samt träd i rader. [fotografi] Används med upphovspersonens tillstånd.

Tabell 3. Träd som noterades i Kvarteret plankan

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Ursprunglig	Tillkommit senare	Osäker på tillkomst
Lönn	Acer platanoides	x		
Fågelbärsträd	Prunus avium	x		
Parklind	Tilia cordata	x		
Rosenhagtorn	Crataegus x media 'Paul's Scarlet'	x		
Trubbhagtorn	Crataegus monogyna	x		
Körsbärsplomonn	Prunus cerasifera	x		
Robinia	Robinia pseudoacacia	x		

Tabell 4. Buskar som noterades i Kvarteret plankan

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Ursprunglig	Tillkommit senare	Osäker på tillkomst
Berberis	Berberis thunbergii			x
Måbär	Ribes alpinum			x
Körsbärskornell	Cornus mas			x
Syren	Syringa vulgaris			x
Mahonia	Mahonia aquifolium			x
Rhododendron (okänd sort)	Rhododendron			x
Norskspirea	Spiraea x cinerea			x
‘Grefsheim’	‘Grefsheim’			
Kameliaschersmin	Philadelphus (Virginalis-Gruppen)			x

6.2.3 Kontinuitet

Som ett exempel på förtätningar av bostadsområden byggda under mitten av 1900-talet som väckt starka reaktioner tar Catharina Nolin kvarteret Plankan på Södermalm. Trots stora protester från boende och allmänheten började bygget av ett studentbostadshus på den nu uttraderade 1960-tals gården. Nolin beskriver en problematik i att kvinnlig landskapsarkitektur genom historien inte tillskrivits tillräcklig uppmärksamhet, vilket gör att denna typ av värdefulla platser lättare försvinner.

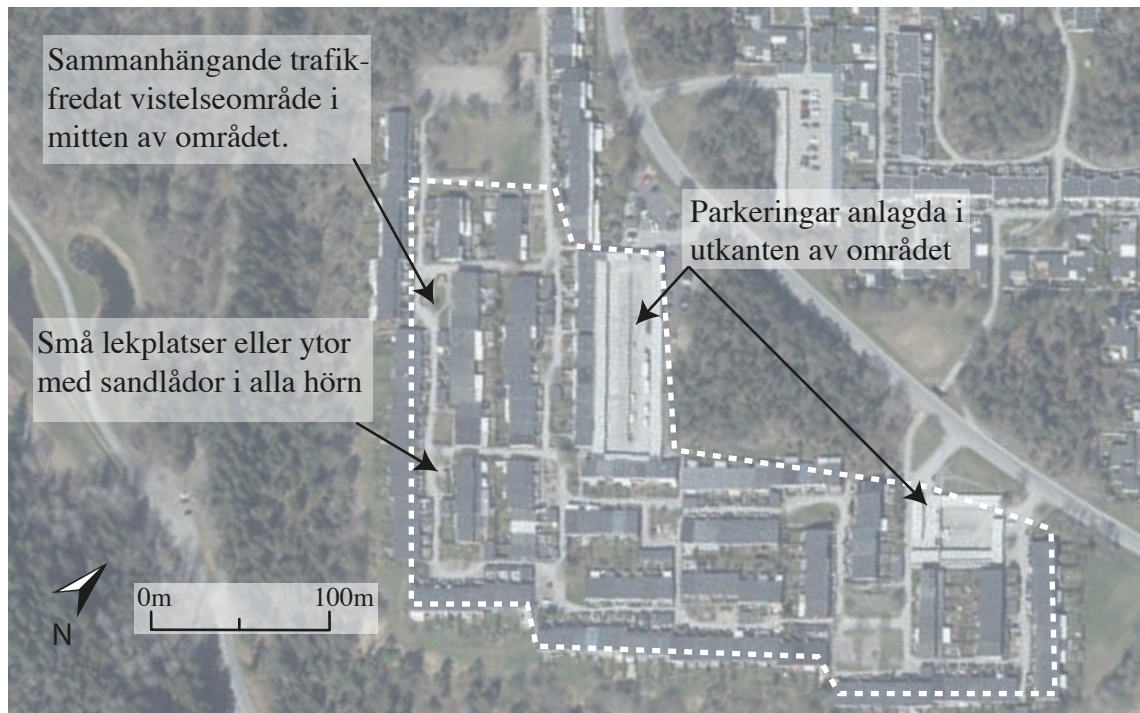
6.2.4 Förstärkande delvärden

Under det utdragna planerandet för förtätning av kvarteret Plankan förekom stora protester mot att bygga bort den välbevarade gården. Kvarteret Plankan är idag en symbol för hur förtätningsprojekt kan förstöra värdefulla kulturhistoriska värden från tidsperioden. Området hade även ett värde kopplat till person, då landskapsarkitekten Sylvia Gibson som gestaltat gården anses vara en av tidsperiodens främsta landskapsarkitekter (Nolin 2024).

6.3 Krusboda småhusområde

Krusboda småhusområde byggdes 1969-1974 som ett av Sveriges största grupphusområden, med ungefär 1400 bostäder. Grupphusområdet ritades av Åke Janson Arkitektkontor AB. Området byggdes i anslutning till Stockholmsförorten

Bollmora och erbjöd ett alternativ till de storskaliga flerbostadshusen. Området är beläget i ett skogsområde, i anslutning till skog och sjöar. Byggnaderna följer den något kuperade terrängen vilket bidrar till platsens dynamiska upplevelse. Trots att området anlades i ett skogsområde sparades ingen natur i de sammanhängande gemensamhetsytorna i mitten av bostadsenklaverna. Ytorna mellan husen är utformade med asfaltsytor som bryts av med upphöjda gräsmattor och planteringar. Analysområdet i Krusboda visas i figur 10.



Figur 10. Bearbetat ortofoto som visar småhusområdet i Krusboda. Den streckade vita linjen visar avgränsningen av området jag undersökt. Ortofoto ©Lantmäteriet.

6.3.1 Samhällshistoria

I området planerades för olika typer av service, så som livsmedelsbutik, hårfrisör, postombud. En låg och mellanstadieskola planerades, samt tre barnstugor (Janson 1968). Detta visar på det tidstypiska stadsplaneringsidealet, om att bostadsområdet skulle rymma flertalet funktioner.



Figur 11. Flygfoto som visar småhusområdet Krusboda (Lundkvist, I. u.å). Krusboda. [fotografi] <https://digitaltmuseum.se/0210114040974/krusboda> [2025-05-10] (CC BY)

Liksom många andra områden som byggdes under tidsperioden användes trafikseparering även här. Utanför området byggdes parkeringsgarage och parkeringsplatser anlades. Planskilda korsningar planerades på flertalet platser. Utrymmena mellan husen utgörs av en sammanhängande vistelseyta, med lekplatser eller enstaka sandlådor i princip överallt. De ofta förekommande lekytorna visar på tidsperiodens ideal att prioritera barns lek i närhet av bostaden.

Platsen kännetecknas av ett tidsenligt rationellt byggande, i form av byggnader i ensartat utförande (se figur 11). Detta påverkar områdets upplevelse, i form av en enhetlighet i upplevelsen. Vissa bostadsenklaver i det stora grupphusområdet består av atriumhus med kvadratiska gårdsbildningar mellan husfasaden. Där bostadsenklaverna utgörs av radhus är gemensamhetsytorna planerade längs med husfasaderna eller i indragningar i fasader. Bostadsområdet är utformat med en småskalighet med sociala möten i åtanke (Janson 1968).

6.3.2 Parkarkitektur

Den sammanhängande gemensamma vistelseytan i mitten av området är asfalterad med upphöjda gräsytor i fyrkantiga former, och som ofta pryds av ett solitärt träd (se figur 12). Lekytorna är utförda med raka linjer. Linjeföringen och uppdelningen av ytor är tidstypisk för tidsperiodens parkarkitektur. Här och där finns små platsbildningar i form av en häck ihop med sittplats (se figur 13).



Figur 12. Foto som visar del av gemensamhetsytan i Krusboda, Lekplatserna är likt vad som visas i fotot inramade med en låg häck eller buskrad. Grönytorna är upphöjda i asfalten.



Figur 13. Foto som visar en av de små vistelseytorna med bänkar och buskar som används i utformningen av gemensamhetsytan i Krusboda.

De mest förekommande trädarterna på platsen utgörs av lönn och rönn. Träden används främst som solitärer, men på vissa platser förekommer lönnar i rader. Avvikande trädarter som till exempel pil används som accentträd i en upphöjd gräsyta. De flesta träden bedöms vara gamla och antas vara planterade vid anläggandet av platsen. Vanliga buskarter är måbär, trädgårdstok, syren samt manchurisk forsythia (se figur 14). Huruvida dessa är ursprungliga går inte att säga säkert, då dess ålder inte syns lika tydligt som trädens, men de är placerade i tidstypiska former och rader. Buskar och träd som noterades är sammanfattade i tabell 5 och 6, samt om dessa bedöms vara ursprungliga eller inte.

Tabell 5. Träd som noterades i Krusboda

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Bedöms ursprunglig	Tillkommit senare	Osäker på tillkomst
Lönn	Acer platanoïdes	x		
Pil	Salix fragilis	x		
Björk	Betula pendula	x		
Rönn	Sorbus aucuparia	x		
Fågelbär	Prunus avium	x		
Klotkörsbär	Prunus x eminens 'Umbraculifera'			x

Tabell 6. Buskar som noterades i Krusboda

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Bedöms Ursprunglig	Tillkommit senare	Osäker på tillkomst
Häggmispel	Amelanchier spicata	x		
Måbär	Ribes alpinum			x
Manchurisk forsythia	Forsythia mandshurica	x		
Syren	Syringa vulgaris	x		
Trädgårdstok	Dasiphora (Fruticosa- Gruppen)	x		
Lagerhägg	Prunus laurocerasus			x



Figur 14. Foto som visar hur syren används för att skapa en visteseyta.

6.3.3 Kontinuitet

Krusbodas gemensamhetsytor ser att vara bevarade i avseende på utformningen av ytorna. Enligt ritningar publicerade i tidskriften Arkitekten är gemensamhetsytorna utformade likt hur de ser ut idag, med dess raka linjer och häckar längs med lekytor (Janson 1973).

6.3.4 Förstärkande delvärden

Vid ett platsbesök under en solig lördag i början av april 2025 upplevdes platsen i hög grad socialt levande. Vissa av lekplatserna nyttjades och människor promenerade runt i området. Tankarna om social gestaltning upplevs som att de är närvarande i området.

7. Analys av värden i Nántuna

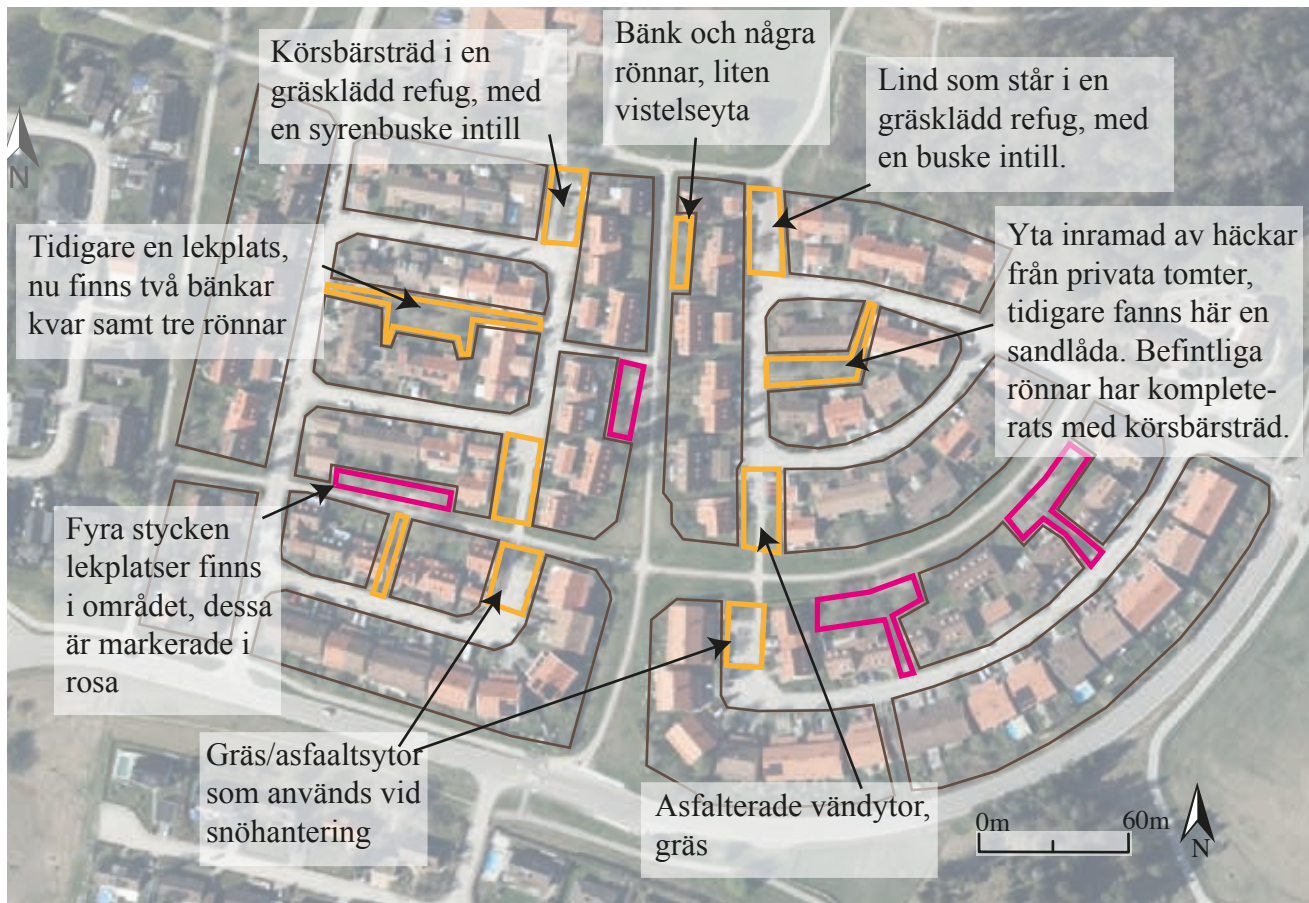
I detta kapitel analyseras Hemslöjdens samfällighet i Nántunas kulturhistoriska värden utifrån *Kulturhistorisk bedömning av parker och Grönområden – en metodutveckling* (Johansson, 2011). Analysens fokus ligger på bostadsenklaven för samfälligheten, markerat med orange linje i figur 15. Det stora sammanhängande området som anlades under 1970-talet analyseras delvis för att placera samfälligheten i sitt sammanhang. Figur 15 visar en översigtskarta över villaområdet som byggdes under 1970-talet markerat med vit streckad linje.



Figur 15. Bearbetat ortofoto som visar Hemslöjdens samfällighet i Nántuna i sitt sammanhang. Vit streckad linje markerar villaområdet som tillkom under samma tid som samfälligheten. Orange linje markerar samfälligheten. Ortofoto ©Lantmäteriet.

Bostadsenklaven för Hemslöjdens samfällighet präglas av småskalighet. En tvåplanshus i enhetligt utförande tillsammans med den flacka topografin och gräsmattorna skapar en tydlig karaktär för området. Vegetationen utgörs av träd i form av mestadels rönнар placerade i gräsmatta. Nästan alla privata tomter är inramade med häck, ofta oxbärshäck. Efter anläggandet av bostadsenklaven såldes

delar av ytorna till samfälligheten, som fick ansvaret över dessa. Då detta skedde efter anläggandet tar fastighetsgränserna inte hänsyn till samfällighetens ytors utformning. Exempelvis innebär detta att halva lekparken tillhör kommunens mark, medan andra halvan tillhör samfälligheten. Samfällighetsytorna är markerade och beskrivs i figur 16.



Figur 16. Bearbetat ortofoto som visar samfällighetens ytor i detalj. Samfällighetens fastighetsgränser är markerade med orange respektive rosa. Privat tomtmark är markerade med brun linje. Resterande ytor är kommunägd mark. Ortofoto ©Lantmäteriet.

7.1 Markhistoria

Nåntuna tillsammans med Vilan är en sammanhängande villaförort i Uppsala i anslutning till Sävja öster om området. De norra delarna av villaområdet, Vilan, byggdes under 60 talet (flygfoto lantmäteriet). Innan det bestod husbeståndet i området till största del av fritidshus (Uppsala kommun 1959). De södra delarna av Nåntuna utgjordes innan exploatering på 1970-talet av betesmark och åkermark (Uppsala kommun 1973). Exploateringsområdet gränsar till Nåntuna gård som byggdes under 1600-talet, men platsen har bebotts tidigare än så. Ytan för samfälligheten visar inga spår av denna historia.

7.2 Samhällshistoria

Sävja pekades ut som en stadsdel som skulle växa under 1970 talet (Uppsala kommun 1969). 1967 upprättades ett avtal mellan Uppsala kommun och byggfirman Ohlsson & Skarne AB att Nántuna skulle planeras och sedan exploaterats. Gösta Wikforss var planarkitekt för området. 1969 fastslogs en dispositionsplan för området. Idén för området var att skapa ett bostadsområde för olika grupper av människor, unga som gamla, stora och små hushåll. Olika former av service skulle finnas tillgängligt inom området (Uppsala kommun 1969). Grupphusområdet byggdes i olika enklaver, med viss variation av entreprenörer (ibid). Detta resulterade i ett utbrett småhusområde, där variationen mellan enklaverna syntes i husens utförande. I området ingick det område som nu utgörs av Hemslöjdens samfällighet. Enligt detaljplanen för området från 1973 följs intentionerna från generalplanen.

1974 utsågs Karl Johanssons Byggnads AB som vinnare i en anbudstävling för utformning av området som nu är Hemslöjdens samfällighet. I ett tidningsurklipp från 1974 hittat i Uppsala stadsarkiv skrivs att det vinnande anbudet i tävlingen för villaområdet i Nántuna hade ett mer lekfullt koncept än ”dagens vanligare strikta och enhetliga husgrupperingar”. Varje gata eller husgrupp var tänkt att bilda en egen by, med en lekfull placering av husen, ”huller om-bullerby”. Dessa ambitioner speglas i utförandet av byggnadernas placering, indragningar mellan husen bildar små ytor där samfällighetens lekplatser är placerade.

Gemensamt för villaområdet i Nántuna är den sammanhängande trafikplaneringen. Området har en sammanhängande trafikseparering, med cykel och gångvägar som löper mellan bostadsenklaerna. Längs gångvägarna löper ofta en trädrad av antingen oxel eller rönn enligt figur 17. Mellan husgrupperna inom de olika bostadsenklaerna finns ofta en gemensamhetsyta i anslutning till de privata tomterna.



Figur 17. Foto som visar det trafikseparerade gångstråket som löper genom Nantuna. Gångvägen kantas med trädrad av oxlar. Till höger i bild syns de tidstypiska villorna med branta sadeltak som präglar landskapsbilden.

I Hemslöjdens samfällighet är tankarna om trafikseparering tydlig.

Hemslöjdsvägen är samfällighetens matargata från vilken småvägar leder in till området enligt figur 18. Till skillnad från referensplatserna där parkering anläggs separerat från bostaden kan boende i samfälligheten parkera intill sin bostad.

Detta sker dock inte på bekostnad av ett trafikfredat utrymme i mitten av området. Gångvägarna i samfälligheten hänger ihop med det övriga bostadsområdet.



Figur 18. Bearbetat ortofoto som visar vägar i samfälligheten. Bilvägar är markerade i lila. Samfällighetens ytor är markerade i vitt. Ortofoto ©Lantmäteriet.

Bostadsenklavens upplägg, med bostädernas tomter som övergår i gemensamhetsytan, har samma utformning som Berger (1970) beskriver och illustrerar villaområden i *Vår gröna tomt, Mer än 200 idéer för tomten vid kedjehus, radhus villor* (Berger 1970). Tankarna med utformningen, att den privata trädgården med direktkontakt till den gemensamma ytan, skulle bidra till en granngemenskap och underlätta för barn och ungdomar i grannskapet att umgås med varandra. Dessa tankar är därmed tydligt synliga i samfälligheten. Arkitektens ambition att skapa en "Huller om buller by" kan härledas till en önskan om granngemenskap och ett levande villakvarter.

I generalplanen beskrivs riktlinjer för hur avstånd till lekplatser för olika åldersgrupper ska finnas tillgängligt i anslutning till bostaden. Närlekplatser för småbarn: 50 meter från porten, består ofta av en sandlåda. Kvarterslekplats inom 150 meter från porten. Lekfältet är större och inom 400 meter från porten. På de

stora lekplatserna ska det finnas något att göra för barn i olika åldrar. Vikten av lek under vintertid understryks, exempel på att uppföra cirkustält över lekplatsen. Prioritering av lekmöjligheter i närhet till bostaden påverkade hur bostadsområden utformades under tidsperioden, och även i Nántuna. I samfälligheten finns i dagsläget fyra lekplatser, men det har tidigare funnits minst sex. Barns lek och vistelse är tydligt prioriterad i utformningen av området.

Sammantaget påvisar Nántuna många värden under analyspunkten samhällshistoria, så som tänket kring trafikseparering, barns lek samt gemensamhetsytor.

7.3 Parkarkitektur

Norr om samfälligheten finns Nántunaparken som avgränsas av två steniga kullar vid namn lilla och stora Skallingen (se figur 15). Grönområdet kopplar enligt planen samman Lunsenområdet i öster och Årike fyris i väster. Ytan avsågs användas till bollspel och lek, samt gång och cykelstråk (Uppsala kommun 1973).. I anslutning till denna yta föreslogs ”områden för skola, barnstuga och en mindre butik” (ibid). Parkområdet i mitten av området är gestaltat med fyllnadsmassor som utgörs av grästäckta kullar enligt figur 19. Kanske är dessa massor rester av byggandet. Det tidigare åkerholmarna är bevarade som skogsytor där den ursprungliga vegetationen bevarats.



Figur 19. Foto som visar Nántunaparken norr om samfälligheten. Buskar är planterade i volymer. Fyllnadsmassor har använts för att forma topografin.

Gångvägarna och dess kanter som löper genom hela grupphusområdet liksom inom samfälligheten har en enhetlig utformning. Trädrader och trädgrupper, oftast

rönn men ibland oxel, pryder de gräsklädda kanterna. Även björkar förekommer ofta. Gångvägarna är utförda i mjuka linjer som landskapets flacka topografi. I detta avseende skiljer sig Nántuna från referensplatserna, där gångvägarna tenderar att vara utförda i mer skarpa raka linjer. Detta kan bero på att Nántuna till skillnad från Kungshamra och kvarteret Plankan är mer perifert beläget, och mer sammankopplat med de omkringliggande naturområdena. I Krusboda är sektionerna snävare än i Nántuna, och hårdgjorda till skillnad från samfälligheten där marken utgörs av gräs utöver gångvägarna.

Även inom samfälligheten har gångstråken ett mjukare utförande till skillnad från referensplatsernas raka gångvägar. Träden (mestadels rönn) är placerade naturlika grupper snarare än strikta rader. Detta är ett signifikant attribut som skiljer platsen från referensplatserna. Gestaltningen vid lekplatserna däremot mycket gemensamt med referensplatserna. Träd i rader ramar in lekplatserna tillsammans med klippta häckar eller buskrader. Gräsytor bryts av med grus och sandytor för lekutrustningen, i tidsenliga strikta linjer.

Som tidigare nämnts utgörs den dominerande trädarten av rönn. Andra arter utgörs av björk, lönn, fågelbär, hägg samt lind. Flertalet av dessa arter förekommer även vid referensplatserna. Nyplanterade träd i området utgörs av blodlönn samt prydnadskörsbär. Träd och buskar som noterades på platsen, samt huruvida dessa bedöms vara ursprungliga eller inte sammanfattas i tabell 7 och 8.

Tabell 7. Träd som noterades i Hemslöjdens samfällighet (Ytorna utanför samfällighetens fastighetsgränser inräknas, se orange markering av området i figur 15)

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Ursprunglig	Tillkommit senare	Osäker på tillkomst
Lönn	Acer platanoides	x		
Rönn	Sorbus aucuparia	x		
Parklind	Tilia cordata	x		
Fylldblommigt fågelbär	Prunus avium 'Plena'	x		
Björk	Betula pendula	x		
Ornäsbjörk	Betula pendula 'Dalecarlica'	x		
Hägg (uppstammad)	Prunus padus	x		

Blodlönn	Acer platanoides 'Schwedleri'	x
Prydnadskörbär 'Accolade'	Prunus 'Accolade'	x

Tabell 8. Buskar som noterades i Hemslöjdens samfällighet

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Ursprunglig	Tillkommit senare	Osäker på tillkomst
Berberis	Berberis thunbergii	x		
Häckoxbär	Cotoneaster lucidus	x		
Måbär	Ribes alpinum			x
Syren	Syringa vulgaris			x
Trädgårdstok	Dasiphora (Fruticosa-Gruppen)	x		
Doftschersmin	Philadelphus coronarius			x
Svarta vinbär	Ribes nigrum			x

7.4 Kontinuitet

I samfälligheten finns i dagsläget fyra lekplatser, men det har tidigare funnits minst sex. Vid en rundvandring med en boende i området förklarades att antalet lekplatser upplevdes som för många på grund av bristen av barn i området. Ytorna där lekplatser just lagts ner upplevs som outnyttjade med låg funktion.

Till viss del verkar ursprungliga tankar om granngemenskap vara levande i området. Enligt boende i området samlas man för städdagar av de gemensamma ytorna under två gånger om året, där många deltar. Event som till exempel vårmemarknad inom samfälligheten förekommer.

7.5 Förstärkande delvärden

Förstärkande delvärden i form av upplevelsevärde noterades. Platsen i dess enhetliga utformning har en karaktär som tydligt minner om tiden från dess utformning.

8. Sammanfattning av analys referensplatser och Nántuna

Nedan presenteras en sammanfattning av värden som noterades i referensplatserna och Nántuna. I tabell 11 och 12 i slutet av kapitlet redovisas en sammanfattande analys. I de olika referensplatserna samt Nántuna identifierades några gemensamt förekommande värden. Platserna skiljer sig från varandra då områdena är byggda utifrån olika förutsättningar och bostadssituationer, men trots det går det att finna likheter platserna sinsemellan. I Nántuna är analys av Hemslöjdens samfällighet i fokus, men beaktar även det större villaområdet som tillkom under samma tidsperiod i analysen. Inventering av växter avgränsas till samfälligheten.

8.1.1 Markhistoria

Vid platserna förekommer inga tydliga värden som härleds till analyspunkten markhistoria. En anledning till detta kan vara att bostadsområdena som undersöks är fokuserade på gestaltade bostadsmiljöer.

8.1.2 Samhällshistoria

I samtliga tre referensplatser samt Nántuna speglas de samhälleliga rörelser och värderingar som rådde under tidsperioden då de byggdes. Det rationella byggandet, att skapa stora mängder bostäder syns tydligt framför allt i Kungshamra samt Krusboda. Serier av likadana radhus i Krusboda är ett tydligt underlättande för att kunna bygga billigt och effektivt. I Nántuna är husen av samma utförande. I Kungshamra används de sammansatta betongsmodulerna på ett byggnadsrationellt sätt som samtidigt utgör ett funktionalistiskt arkitektoniskt uttryck. Kvarteret Plankan är ett exempel på ett mer storskaligt byggande, vilket också var en del av det rationella effektiva byggnadssättet. Det byggnadsarkitektoniska aspekterna påverkar upplevelserna av uterummen i bostadsområdena, dels i hur placeringarna av byggnaderna påverkar uterummen, dels hur byggnadernas utformning påverkar upplevelsen av uterummen. Kungshamra och Krusboda skiljer sig från kvarteret Plankan i skalan på uterummen.

Under tidsperioden var trafikseparering en aspekt som påverkade hur bostäder planerades, vilket förekommer i samtliga områden. I Kungshamra, Krusboda och Nántuna är detta särskilt tydligt, då huskroppar medvetet placerats för att skapa trafikfredade vistelsezoner i områdets mitt. Kvarteret Plankan är tekniskt sett trafikseparerat, men liknar dock mer en traditionell kvartersstruktur. Alla platser utformades med tankar om en trafikfredad vistelseyta, ofta framför allt med barn i åtanke, med avseende på säkerhet och lek.

I samtliga områden fanns tankar att prioritera barns lek. Tankarna om vistelse och granngemenskap i anslutning till bostaden anses förekomma i samtliga områden.

8.1.3 Parkhistoria

Vid samtliga områden är det tidsenliga gestaltungsidealerna tydligt förekommande. Träd och buskar i raka linjer ramar in funktionerna, oftast lekplatser. I referensplatserna är gångvägarna utförda i strikta raka linjer. Här skiljer sig samfälligheten från referensplatserna, där utformningen av gångstråken är något mjukare. Träd användes även som accenter, särskilt i Kungshamra och Krusboda. I samtliga områden förekommer lönn, dels som del i en strukturell form, dels som solitärer. Andra vanliga trädarter är rönn, hagtorn och fågelbär. I tabell 9 och 10 presenteras tabeller som visar vilka arter som förekommer fler än 1 gång.

Tabell 9. Trädarter som förekommer på fler än 1 av referensplatserna

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Kungshamra	Kvarteret plankan	Krusboda	Hemslöjdens samfällighet
Lönn	Acer platanoides	x	x	x	x
Rönn	Sorbus aucuparia	x		x	x
Pil	Salix fragilis	x		x	
Hagtorn (varierade arter)	Crateagus	x	x		
Fågelbärsträd	Prunus avium		x	x	x
Björk	Betula pendula	x		x	x

Tabell 10. Buskar som förekommer på fler än 1 av referensplatserna

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Kungshamra	Kvarteret plankan	Krusboda	Hemslöjdens samfällighet
Berberis	Berberis thunbergii	x	x		x
Måbär	Ribes alpinum	x	x	x	x
Syren	Syringa vulgaris	x	x	x	x
Trädgårdstok	Dasiphora (Fruticosa-Gruppen)	x		x	x
Häckoxbär	Cotoneaster lucidus	x			x

Vanligt förekommande buskar på referensplatserna är berberis, måbär, syren samt trädgårdstok. Samtliga av dessa arter förekommer i Hemslöjdens samfällighet.

8.1.4 Kontinuitet

Referensplatserna kvarteret Plankan samt Kungshamra har varit föremål för förtätning. Detta kan bero på grund av dess attraktiva lägen i staden. De mer perifera områdena Krusboda och Hemslöjdens samfällighet är mer bevarade.

8.1.5 Förstärkande delvärden

Förstärkande delvärden som noterades var bland annat symbolvärden, i Kungshamra samt kvarteret Plankan, samt värden kopplade till person.

Tabell 11. Tabell som sammanfattat redovisar analys av referensplatser samt Nantuna utifrån metoden Kulturhistorisk bedömning av parker och Grönområden – en metodutveckling (Johansson, 2011). Analyspunkter markhistoria-kontinuitet.

Plats	Markhistoria	Samhällshistoria	Parkarkitektur	Kontinuitet
Kungshamra	- Del av Ulriksdals kungsgårds marker, Inga spår kvar av ursprunglig vegetation eller topografi i och med uppförande av Kungshamra. - Inga spår av tidigare markanvändning.	-Byggnadernas uttryck präglas av rationellt byggande, symmetri och enhetlighet. -Trafikseparering. -Planerat för social gemenskap. -Lekmiljöer för barn prioriterades	-Raka linjer, symmetriska gårdar. Symmetriskt placerade träd samt häckar runt gårdar som skapar rumsligheter. - Träd som skulpturer, accenter. Varierat val av träd som accenter, i övrigt likartade träd i strukturer.	Förtätning och påbyggnationer har förändrat miljön. Den övergripande strukturen finns dock bevarad på flera ställen.
Kvarteret Plankan	-Industriområde, bostadsområde från och med uppförandet av kv Plankan. -Inga spår av tidigare markanvändning.	- Idag förtätat. Innan förtätningen: -Trafikseparering -Inramat av rationellt storskaligt byggande. -Barns lek prioriterades. -Sociala offentliga ytor.	- Raka linjer. -Tydlig funktionsuppdelning. -Träd används i symmetriska strukturer, även häckar används för att markera symmetriska strukturer. - Variation av öppna och slutna rum - Varierade trädval, dock samma trädart i respektive struktur. -Genomtänkt gestaltning med tankar på funktion och lokalklimat.	Förtätning har gjort att platsen ej finns kvar.
Krusboda	-Skogsområde, men fanns ett torp från vilket namnet Krusboda kommer. -Bostadsområde från och med uppförandet av bostadsområdet. -Tallskog sparad runt bostadsområdet, ej inom området.	-Trafikseparering. -Planering för sociala möten. -Prioritering av barns lek. -Rationellt byggande, enhetlighet	- Raka linjer, tydlig markering av grönytor respektive hårdgjorda ytor. - Användning av häckar för att skapa vistelserum. - Träd används som solitärer, ibland i rader.	Ingen förtätning. Utemiljöerna har förändrats i viss mån.
Nantuna	-Betes och/eller åkermark: - Bostadsområde från och med uppförandet småhusområdet.	-Trafikseparering. -Rationellt byggande, enhetlighet -Prioritering av barns lek -Gemensamhetsytor	- De gestaltade ytorna är utformade med raka linjer. - Symmetriskt placerade träd och häckar som ramar in ytor.	Ingen förtätning har skett. Lekplatser har tagits bort och träd har tagits ned. Två

	-Strax utanför samfällighetens område finns bevarade skogspartier som tidigare varit åkerholmar med fornlämningar.		- Enhetligt val av träd.	nya träd har planterats.
Sammanfattning	Den tidigare markanvändningen är inte avläsbar i bostadsområdena. Att bevara den tidigare historien tycks inte eftersträvas i utformningen av bostadsmiljöerna.	Tidens ideal är tydligt avläsbara genom tidstypiska element så som trafikseparering, rationellt byggande sociala mötesplatser i den gemensamma miljön samt prioritering av barns lek.	Tidstypiska utformningsaspekter av ytorna är avläsbara i den symmetriska ordningen av ytorna och växtmaterialet. Hur kombinationer av träd använts på ett enhetligt sätt förekommer på fler platser.	Förtätning har skett stadsmiljöerna, är dessa mer attraktiva för förtätning? Småhusområdena Krusboda och Nantuna är i sin småskalighet svåra att förtäta, men riskerar att förändras vid omgestaltning av utemiljöerna och förändrad skötsel av dessa.

Tabell 12. Tabell som sammanfattat redovisar analys av referensplatser samt Nantuna utifrån metoden Kulturhistorisk bedömning av parker och Grönområden – en metodutveckling (Johansson, 2011). Analyspunkter tradition-upplevelse

Plats	Tradition	Personhistoria	Symbol	Autenticitet	Upplevelse
Kungshamra	Inga traditioner förknippade med platsen	ELLT arkitektkontor	Karaktäristiska byggnader, Picassostaty	Häckar runt gårdar och fasader bedöms ha den ursprungliga utformningen Platsens gamla träd bedöms vara autentiska.	-Speciellt område, tydlig identitet.
Kvarteret Plankan	Inga traditioner förknippade med platsen	Sylvia Gibson, landskapsarkitekt	Symbol för förargelseväckande förtätning.	Inget växtmaterial finns bevarat	-Grön oas i stadsmiljön.
Krusboda	Inga traditioner förknippade med platsen	Ingen personhistoria	Inga symboler förknippade med platsen.	Häckar som ramar in lekplatserna bedöms vara autentiska. Gamla träd bedöms vara från anläggandet av området.	-Småskaligt pittoreskt
Nantuna	Inga traditioner förknippade med platsen	Ingen personhistoria	Inga symboler förknippade med platsen.	Häckar som ramar in lekplatserna bedöms vara autentiska. Gamla träd bedöms vara ursprungliga.	-Typiskt villaområde.
Sammanfattning	Inga traditioner noterades	Referensplatserna i stadsmiljö förknippas till arkitekter.	Referensplatserna i stadsmiljö har vissa symbolvärden för bebyggelsehistorien.	I alla områden förutom kvarteret Plankan finns ursprungliga träd samt vissa ursprungliga placeringar av häckar och buskar. Då platserna är 60-70 år gamla finns fortfarande levande växter från tiden.	Varierade upplevelsevärden

9. Förslag

Nedan redovisas förslag för utformning av nyplantering av träd och buskar i samfälligheten. Delområdena redovisas i sitt sammanhang i samfälligheten i figur 20. För att ta reda på hur en samfälligheten i Nántuna kan utvecklas med en högre krontäckningsgrad samt utvecklad platsen värden utifrån en kulturhistorisk kontext är förslagen som presenteras en blandning mellan *omgestaltning* och *varsam omgestaltning*, enligt begrepp beskrivna av Flinck (Flinck 2022).

Ambitionen är att bevara karaktärer från 1960-1970 talet och samtidigt utveckla platsen med en mer varierad vegetation och fler träd. Först redovisas platserna som de ser ut idag. Sedan redovisas förslag för nyplantering av träd och buskar. För samtliga förslag förutsätts att alla gamla träd vid delområdet tas ned inför nyplantering, även de som idag inte har några tydliga skador, om inget annat anges. Anledningen till detta är att många träd är i dåligt skick, och kommer behövas tas ned. För att skapa en enhetlig karaktär och struktur på platsen som speglar strukturer vid utemiljöer från tidsperioden föreslås användning av träd i samma ålder. Detta kan dock inledningsvis påverka krontäckningsgraden negativt, då unga träd inte har samma krontäckningsgrad som äldre träd. Målet med förslagen är att träden på lång sikt ska öka krontäckningsgraden på platsen. Detta genomförs med ett ökat antal träd samt användning av arter med bredare trädkronor än de trädarter som finns på platsen idag. Förslagen avgränsas till Hemslöjdens samfällighets fastighetsgränser.



Figur 20. Bearbetat ortofoto som visar platsindelningen av förslagen. Samfällighetens fastighetsgränser är markerade i orange. Privat tomtmark är markerade i brunt. Ortofoto ©Lantmäteriet.

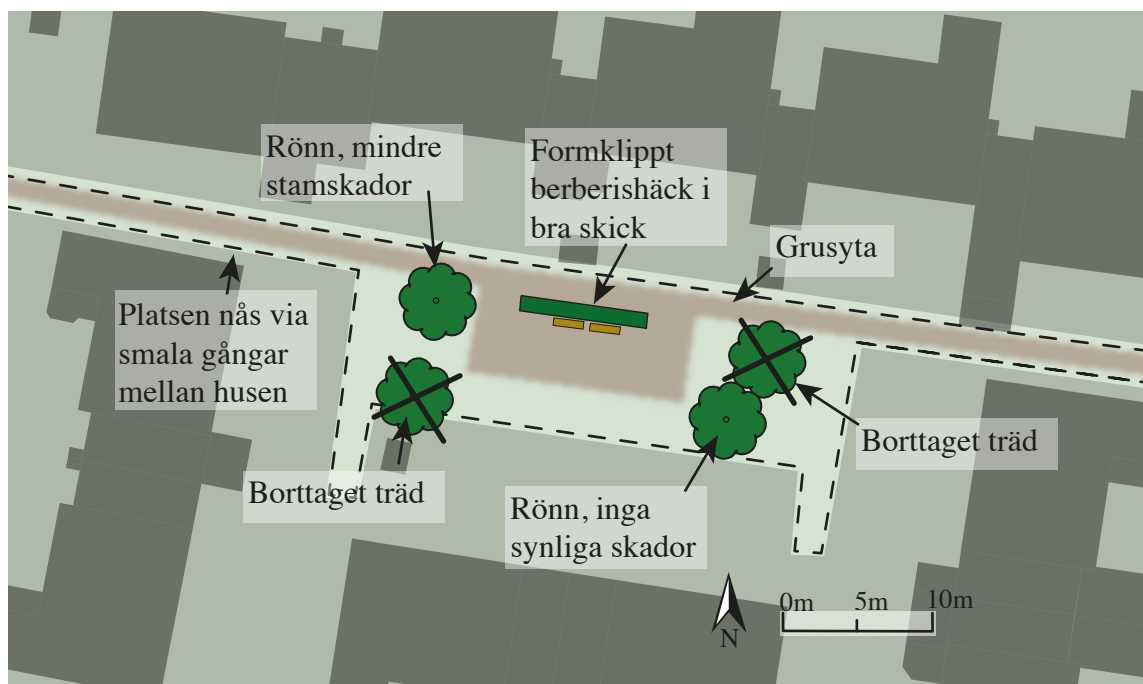
9.1.1 Plats 1.

Plats 1 utgörs enligt figur 20 av en liten yta inramad av enplanshus, och inramas ytterligare av dess trädgårdars häckar. Till platsen kommer man genom smala gångar mellan husen och platsen är som en gömd yta i villakvarteret. Detta är typiskt för områden från tidsperioden. För utomstående kan det vara svårt att veta att platsen finns, vilket gör att platsen känns privat.



Figur 21. Foto som visar plats 1. På bilden syns placeringen av grusytan samt berberishäcken.

Tidigare fanns här en lekplats med lekredskap. Lekplatsen valdes nyligen att tas bort då den inte användes tillräckligt mycket. Kvar finns en berberishäck samt två bänkar och en soptunna. Grusytan där lekplatsen var anlagd finns kvar, men kommer att växa igen med gräs på sikt om den inte aktivt rensas. Berberishäcken samt spår av en symmetrisk placering av träd, tillsammans med den avgränsade grusytan visar på en tidstypisk gestaltning med rätta linjer och symmetri (se figur 21).



Figur 22. Bild som visar plats 1 befintliga utformning samt redovisar platsens träd. Svart streckad linje markerar samfällighetens fastighetsgräns.

Denna del av samfälligheten är inramad av bilvägar (se figur 20), och det går inte att ta sig till ytan från den stora delen av det trafikseparerade ytan i den stora delen av samfälligheten utan att behöva korsa en bilväg. En tolkning av planeringen här är att de som planerade området önskade en trafikseparerad lekplats för de hus som inte har direktkontakt med den stora delen av samfälligheten. Att man tryggt skulle kunna släppa ut barnen till lekplatsen utan att de behöver vara i kontakt med trafik.

Inventering av växtlighet

Den befintliga växtligheten illustreras i figur 22. Idag finns två gamla rönnar kvar på platsen. Dessa påvisar generellt gott skick, med vissa stamskador. Spår av träd finns i form av stubbar. En ursprungsstruktur går att skönja, att träd placerats i en symmetrisk fyrkantig form runt grusytan där det tidigare funnits en lekplats.

En formklippt berberishäck är placerad på ett sätt som bidrar till strukturen som ramar in ytan där det tidigare funnits en lekplats. Berberishäcken bedöms vara i bra skick.

Förslag

Nedan presenteras programpunkter för utformningen av nytt busk-och trädbestånd:

- Nyplanteringen av växtmaterial tar hänsyn till den ursprungliga strukturen samt platsens kulturhistoriska kontext.
- Utvecklad funktion på platsen genom ökade vistelsevärden genom tillförsel av träd.
- Tillförsel av träd som ökar krontäckningsgraden
- Valet av träd respekterar den småskaliga miljön, och skapar inte skuggig miljö för anslutande tomter i norr.

På plats 1 föreslås att berberishäcken bevaras, då denna utgör en bra struktur för att skapa skyddade sittplatser i solläge. Vid behov kan denna föryngras genom nedskärning. Bevarandet av häcken bidrar även till att ursprungsstrukturen samt det befintliga växtmaterialet bevaras, vilket bevarar det autentiska värdet.

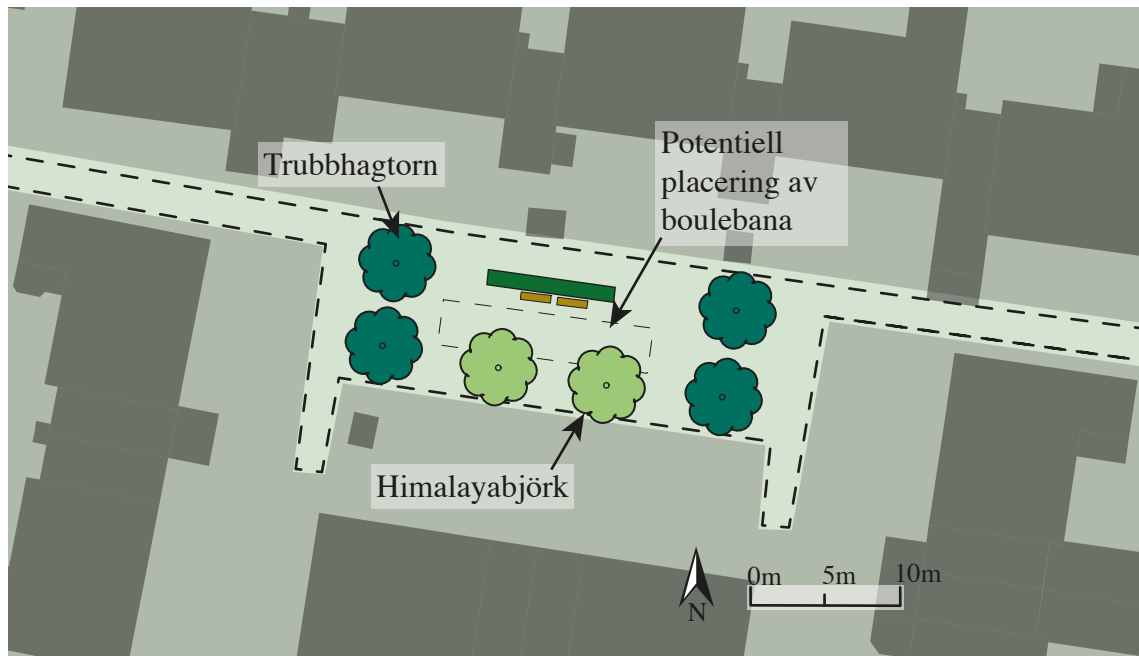
För att öka vistelsevärden och därmed stärka platsens funktion för gemenskap och vistelse tillförs träd med prydnadsvärden och årstidsvariation. För att passa in i skalan på området och inte skugga närliggande hus föreslås tillskott av små prydnadsträd. Träden föreslås placeras i struktur som passar med den ursprungliga strukturen på platsen. Längs med den södra kanten av område föreslås plantering av två flerstammiga himalayabjörkar *Betula utilis ssp. jacquemontii*.

Himalayabjörken avviker från arterna som är tidstypiska för perioden, men bidrar däremot med ökade prydnadsvärden och stärker platsens kulturhistoriska funktion som vistelseyta. I två av referensplatserna förekommer björkar, *Betula pendula*, och därför resoneras att användning av trädsorter inom släktet *Betula* och därmed himalayabjörk kan vara lämpligt för att resonera med platsens kulturhistoriska karaktär. Himalayabjörken bidrar med prydnadsvärden under vinterhalvåret genom dess vita stam. Under sommarhalvåret kontrasterar den mot med angränsande tomtens häck vilket utgör en effektfull kombination.

Himalayabjörken kan bli upp till 12-15 meter hög och har ett sirligt lövverk som skapar en sirlig skugga för sittplatserna i solläge som är placerade vid berberishäcken. Vid sidorna av området föreslås användning av trubbhagtorn, *Crateagus monogyna*. Träd ur släktet *Crateagus* förekommer på två av referensplatserna, och anses därmed vara en lämplig trädart att använda med avseende på dess tidsenlighet. Trubbhagtornets röda bär bidrar med upplevelsevärden på hösten, samt bidrar med blomning på våren. Trubbhagtornets yviga formspråk tillsammans med de röda bären på hösten påminner om rönnen, vilken har en historisk förankring på platsen. Förslaget för nyplantering av träd illustreras i figur 23 och är ett förslag som ökar krontäckningsgraden i området.

För att stärka ytans funktion, kopplat till dess kulturhistoriska kontext som yta för lek och gemenskap, kan ett tillägg i form av boulebana vara passande. Detta skulle potentiellt stärka gemensamhetsytornas funktion som yta för gemenskap,

och inkludera fler åldersgrupper än de yngsta i området. Detta stärker samfällighetens funktion som gemensamhetsyta på ett långsiktigt perspektiv, att det inte bara finns lekplatser, som slutas användas när barnbeståndet i området växer upp, utan också något för fler åldersgrupper.



Figur 23. Bild förklarar förslag på nyplantering av träd i plats 1. Den streckade svarta linjen markerar samfällighetens fastighetsgräns.

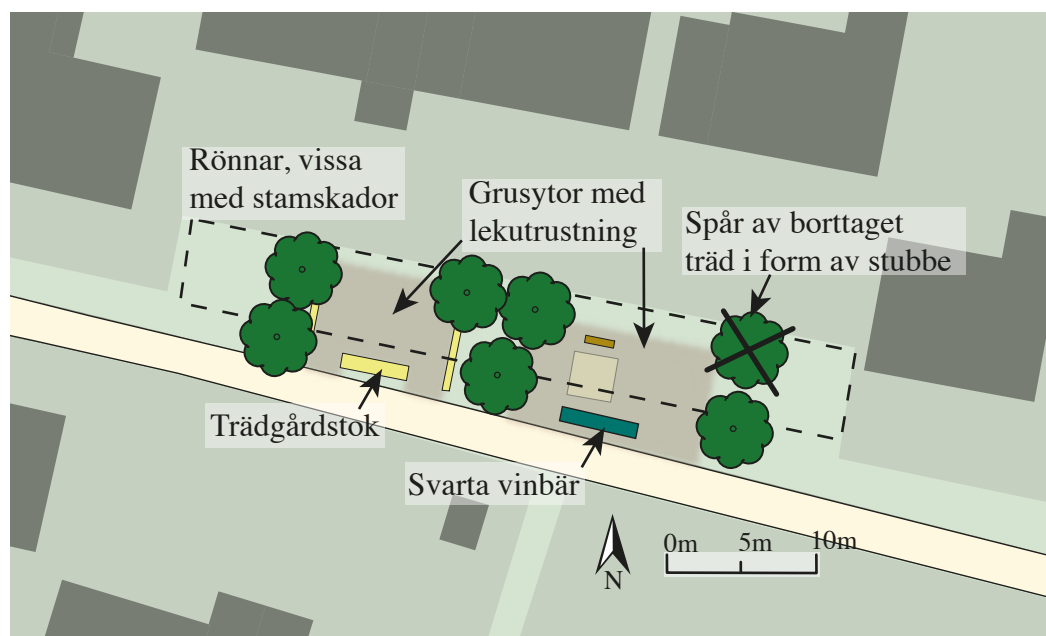
9.1.2 Plats 2

Vid plats 2 finns en av samfällighetens fyra lekplatser. Lekplatsen är liksom de övriga placerad längs med gångstråket som löper genom gemensamhetsytorna enligt figur 20. Lekytorna fyller den funktion som varit ursprungstanken, att bidra med möjligheter för barns lek i närhet till bostaden. Detta stämmer överens med hur värderingar kring barns lek styrde utformningar av bostadsområden under tidsperioden.



Figur 24. Foto som visar plats 2. Lekytan är utformad med grusytor och gräs i symmetriska linjer.

Lekplatsen är utformad med grus och sand i former med symmetriska linjer (se figur 24). Grus och sandytor ramas in av trädgårdstök *Dasiphora (Fruticosa)* och vinbärsbuske *Ribes nigrum*. Grusytorna separeras från gräsyterna med träkanter. Detta tydliggör de raka linjer som används i utformningen av markytorna. De raka linjerna i markplan och hur buskarna placerats för att rama in ytor är gestaltningsmässigt tidstypiskt, och förekommer i samtliga av referensplatserna. Rönnarna ser ut att ursprungligen varit placerade i ett symmetriskt mönster, med beaktning på ett borttaget träd dess placering syns i form av stubbe.



Figur 25. Bild som befintlig vegetation på plats 2. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.

Inventering av växtlighet

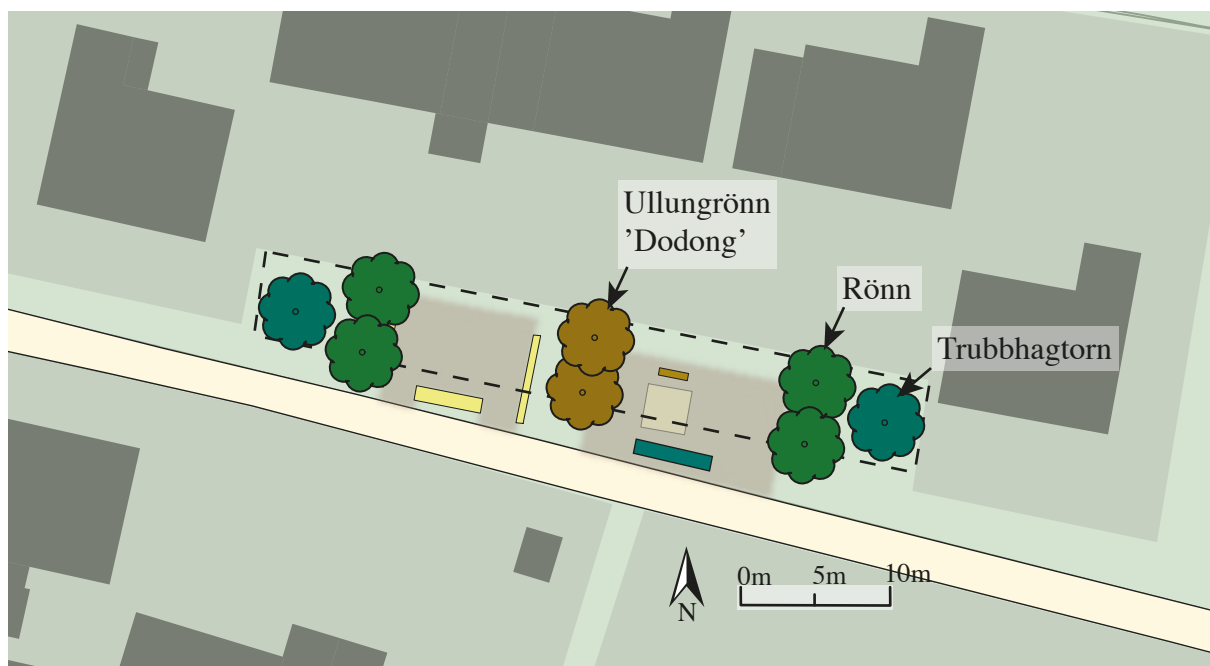
Den befintliga växtligheten illustreras i figur 25. På platsen finns sex rönnar. Tre av ronnarna tillhör kommunens mark. Av kommunens rönnar är det ett av träden som har en stamskada, samt en av ronnarna ser svag ut i tillväxten. På samfällighetens ytor har en av ronnarna en stor stamskada. De övriga ronnarna ser ut att vara välmående. Det finns ett spår av ett träd som tagits bort i form av stubbe. Sandytan vid gungställningen är inramad av rader av trädgårdstok. Grusytan vid de övriga redskapen och sandlådan är kantad av en rad vinbär. Buskarna ser ut att vara välmående.

Förslag:

Nedan presenteras programpunkter för utformning av förslag av nya träd och buskar:

- Användning av en symmetrisk struktur vid nyplantering av träd för att stärka platsens kulturhistoriska värden, samt användning av växtmaterial som resonerar med platsens kulturhistoriska kontext.
- Användning av mindre träd för att inte skugga angränsande tomter.
- Åstadkomma en högre krontäckningsgrad genom plantering av träd
- Använda träd med varierade prydnadsvärden för att öka vistelsevärden för platsen under hela säsongen och därmed användningsområden vid ytan.

Nyplantering av träd föreslås placeras på ett sätt som ramar in lekytorna, likt vad som är tidstypiskt för platsen enligt figur 26). För att ersätta ronnarna föreslår jag plantering med grupper av träd. Rönnar placeras i grupp tillsammans med ullungrönn 'Dodong' *Sorbus ulleungensis 'dodong'* för att bidra med mer variation och framhäva egenskaperna hos ronnen. Ullungrönnen med dess rikliga blomning och exotiska bladverk samt intensiva bladverk bidrar med höga prydnadsvärden vilket ökar platsens funktion som vistelseyta. Ullungrönnen är inte tidstypisk, men tillhör däremot släktet *Sorbus* som är tidstypisk, vilket motiverar användningen av denna art. Utöver prydnadsvärden bidrar ullungrönnen med en bredare trädkrona jämfört med en rönn *Sorbus aucuparia*, vilket ökar krontäckningsgraden på platsen. Trubbhagtornen *Crateagus monogyna* bidrar med ytterligare variation samt prydnadsvärden på våren i form av blomning.



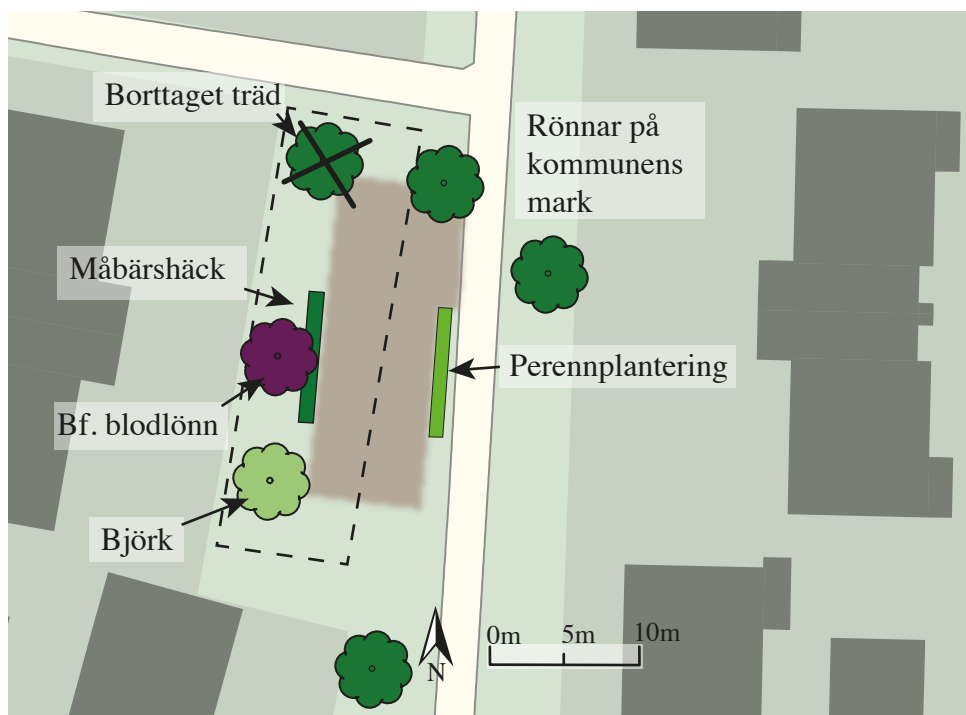
Figur 26. Bild som visar förslaget för plats 2. Svart streckad linje visar arbetsområdets fastighetsgräns.

9.1.3 Plats 3

Vid plats 3 finns ytterligare en av samfällighetens fyra lekplatser och är placerad intill gångstråket som löper genom samfälligheten. Liksom föregående plats visar lekplatsen på hur tillgången på lekytor för barn var viktigt vid utformning av bostadsområden. Om redskapen bytts ut eller inte sedan anläggning är inte känt. Lekplatsen och dess placering verkar dock vara ursprunglig.



Figur 27. Foto som visar plats 3. Grusytan skiljs från gräsmattan med hjälp av träkanter. Redskapen är placerade på en rektangulär grusyta som skiljs och definieras från gräsmattan med hjälp av träkanter (se figur 27). Kanten av grusytan närmast angränsande tomter är delvis kantad med en måbärshäck. Det finns dock spår i form av stubbar som visar att häcken täckt en längre del av kanten. Vid motsatta sidan om grusytan finns en liten perennplantering.



Figur 28. Bild som visar befintlig vegetation vid plats 3. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.

Inventering av träd och buskar

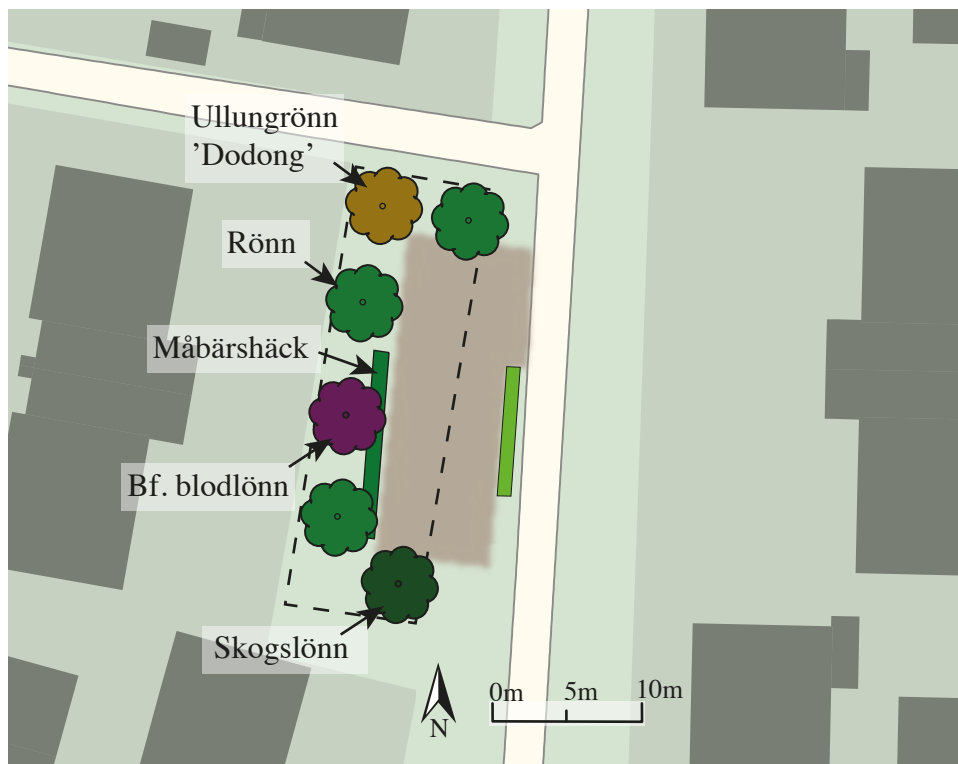
På samfällighetens ytor finns en äldre björk samt en nyplanterad blodlönn. Dessa är vid gott skick. Det finns spår av ett borttaget träd i form av stubbe enligt figur 28. Övriga träd utgörs av gamla rönnar placerade på kommunens mark. Dessa ser ut att vara vid gott skick utöver vissa stamskador. Måbärshäcken som tidigare nämnts ser ut att ha haft en annan utformning än vad den har nu. Dessutom har den en del ihåligheter. Björken anses vara ursprunglig samt eventuellt måbärshäcken.

Förslag

Nedan presenteras programpunkter för utformning av förslag av nya träd och buskar:

- Stärka en struktur av platsens ursprungliga linjer genom placering av träd och buskar.
- Användning ett växtmaterial som stärker platsens karaktär i en kulturhistorisk kontext.
- Skapa ett förslag som växtgestaltningssmässigt fungerar med den nyplanterade blodlönnen
- Bidra till en ökad krontäckningsgrad
- Öka vistelsevärden med hjälp av träd och buskar med prydnadsvärden, och därmed stärka platsens funktion som vistelseyta.

För att stärka den befintliga strukturen och därmed stärka platsens parkarkitektoniska värde placeras nyplanterade träd i en ram runt lekytan (se figur 29). För att stärka platsens kulturhistoriska värde kopplat till växtkontinuitet föreslås användning av rönn. För att stärka platsens prydnadsvärden inkluderas även en Ullugnrönn *Sorbus ulleungensis 'dodong'* för att öka vistelsevärden och platsens funktion som mötesplats. I södra delen av lekytan placeras en lönn. Lönnar förekommer i samtliga referensplatser och anses därmed tidstypiskt. Placeringen av lönnen gör att lekplatsen skuggas på sommaren, vilket stärker platsens funktion som lekplats. Den befintliga måbärshäcken kompletteras till dess antagna ursprungliga form.



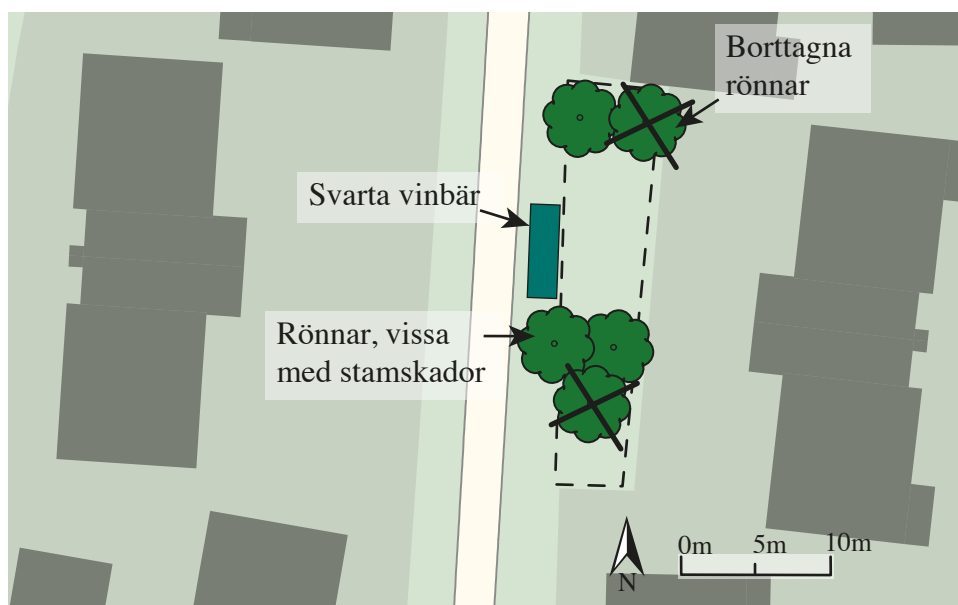
Figur 29. Bild som visar förslaget för plats 3. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.

9.1.4 Plats 4

Plats 4 utgörs av en liten vistelseyta vid ett injack mellan husen längs med gångvägen (se figur 20). Kanterna definieras av intilliggande tomters häckar samt en buskrad av vinbär längs med gångvägen (se figur 30). Vid ytan har det troligtvis tidigare funnit en sandlåda. Detta skulle i sådana fall liknas vid användning av sandlådor i Krusboda, där det i de många utspridda ytorna mellan husen ofta enbart fanns en sandlåda som lekredskap. Liksom tidigare delområden visar detta på hur lekmöjligheter för barn prioriterades vid utformning av bostadsområden, att det ska vara enkelt att släppa ut sina barn och leka i närheten av bostaden.



Figur 30. Foto över plats 4. En liten vistaselyta längs med gångvägen.



Figur 31. Bild som visar befintlig vegetation på plats 4. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.

Inventering av träd och buskar

Idag finns tre rönnar på platsen. Två av dessa har tydliga stamskador. Nyligen har ytterligare en rönn fallit. Det finns spår av ytterligare en rönn i form av en stubbe

med rönnskott i södra delen av delområdet enligt figur 31. Längs med kanten mot gångvägen finns en buskrad med vinbär.

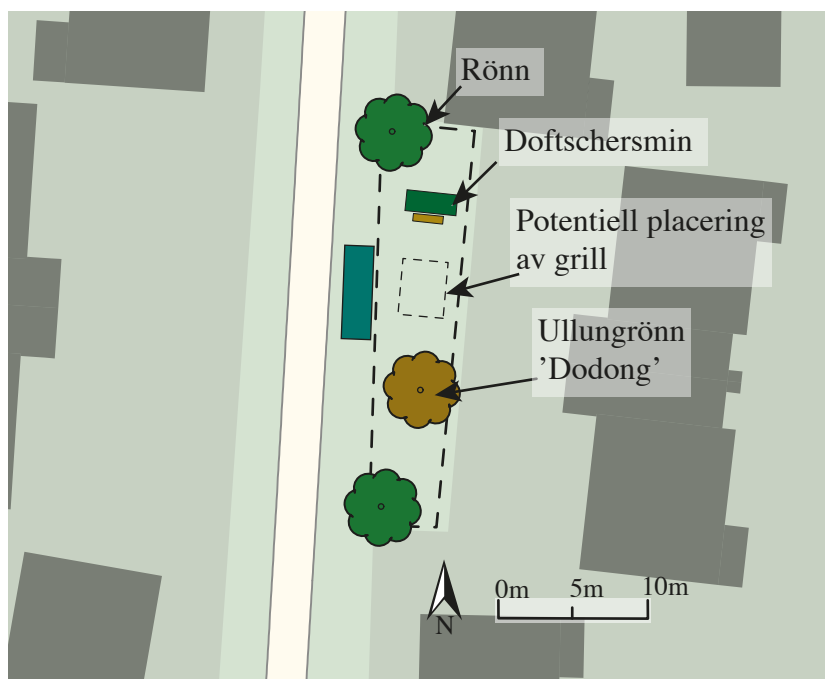
Förslag för nyplantering

Nedan presenteras programpunkter för utformning av förslag av nya träd och buskar:

- Tillföra träd och buskar med prydnadsvärden som stärker platsens funktion som vistelseyta och mötesplats, enligt tankar om sociala möten som förekommit vid planeringen av Krusboda samt Kungshamra.
- Utformningen tar hänsyn till platsens belägenhet intill gångbanan och dess utformningsmässiga kontext.

För att utformningen ska passa in i utformningen av det omkringliggande gångstråket föreslås användning av rönnar *Sorbus aucuparia* som är placerade med glesare mellanrum jämfört med tidigare förslag (se figur 32). Även en ullungrönn 'Dodong' *Sorbus ulleungensis* 'dodong' föreslås för att utveckla platsens prydnadsvärde i form av dess färgstarka höstfärg, bladverk och blomning. I kvarteret Plankan förekom kameliaschersmin, och i samfälligheten förekommer doftschersmin. Att använda schersmin bedöms därmed som lämpligt för att tillföra blomstrande växter till platsen och därmed stärka platsens funktion som vistelseyta, även om buskarten inte förekommit på fler än en av referensplatserna.

I delområdet föreslås även placering av en potentiell grillplats enligt figur 32. En grillplats skulle kunna bidra med att öka platsens funktion som en social vistelseyta och därmed stärka samfällighetens kulturhistoriskt sociala värde.



Figur 32. Illustration som visar utformningen av förslag för plats 4. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.

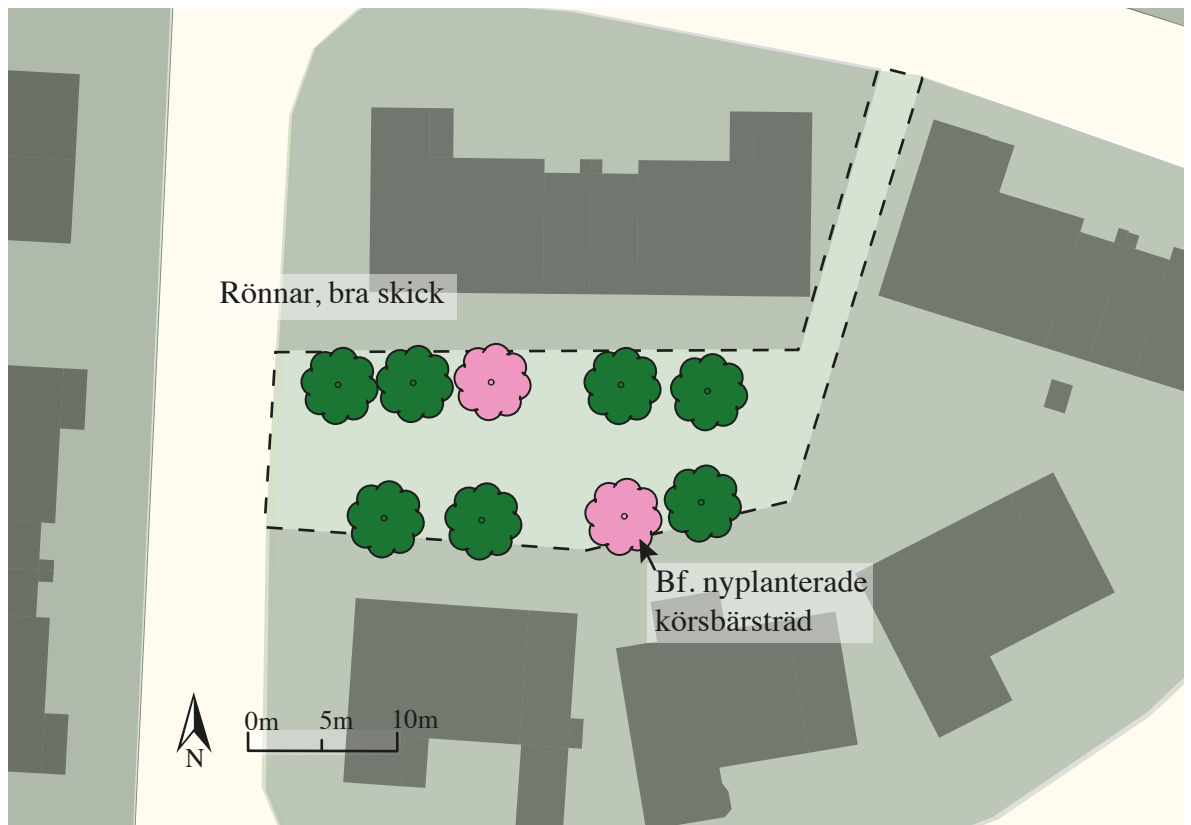
9.1.5 Plats 5

Plats 5 utgörs av en avlång yta insprängd mellan husfasaderna (se figur 20). Delområdet är likt plats 1 avskilt från den stora gemensamma vistelseytan i mitten av området, och det är troligt att ytan varit tänkt att utgöra en möjlighet till trafikseparerad lek för barn som bor i husen som inte angränsar till den stora gemensamma ytan i mitten av området. Tidigare har det funnits en sandlåda vid platsen.



Figur 33. Foto över plats 5. Rönnar och körsbärsträd tillsammans med häckar i angränsande trädgårdar ramar in en gräsyta.

Platsens kanter definieras av angränsande tomters häckar (se figur 33). En diskret smitväg till platsen finns i östra sidan av platsen. Denna är dock igenplanterad av häck ut mot vägen. Platsen utgörs av en gräsmatta med rester av tidigare markutförande i form av betongplattor. Hur dessa spelade med gestaltningen i området har jag ej funnit några källor på. Att uttala sig om hur den tidigare strukturen sett ut här är därför svårt. Idag utgörs strukturen av rönнар längs med kanterna. Två prydnadskörsbär *Prunus 'accolade'* har nyligen planterats på platsen.



Figur 34. Illustration som visar befintlig utformning av plats 5. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.

Inventering av växtlighet

Trädbeståndet på platsen utgörs idag av sju gamla rönнар i gott skick (se figur 34). Två nya träd har nyligen tillkommit i form av prydnadskörsbär *prunus 'Accolade'*. Dessa ser ut att vara i gott skick.

Förslag Plats 5:

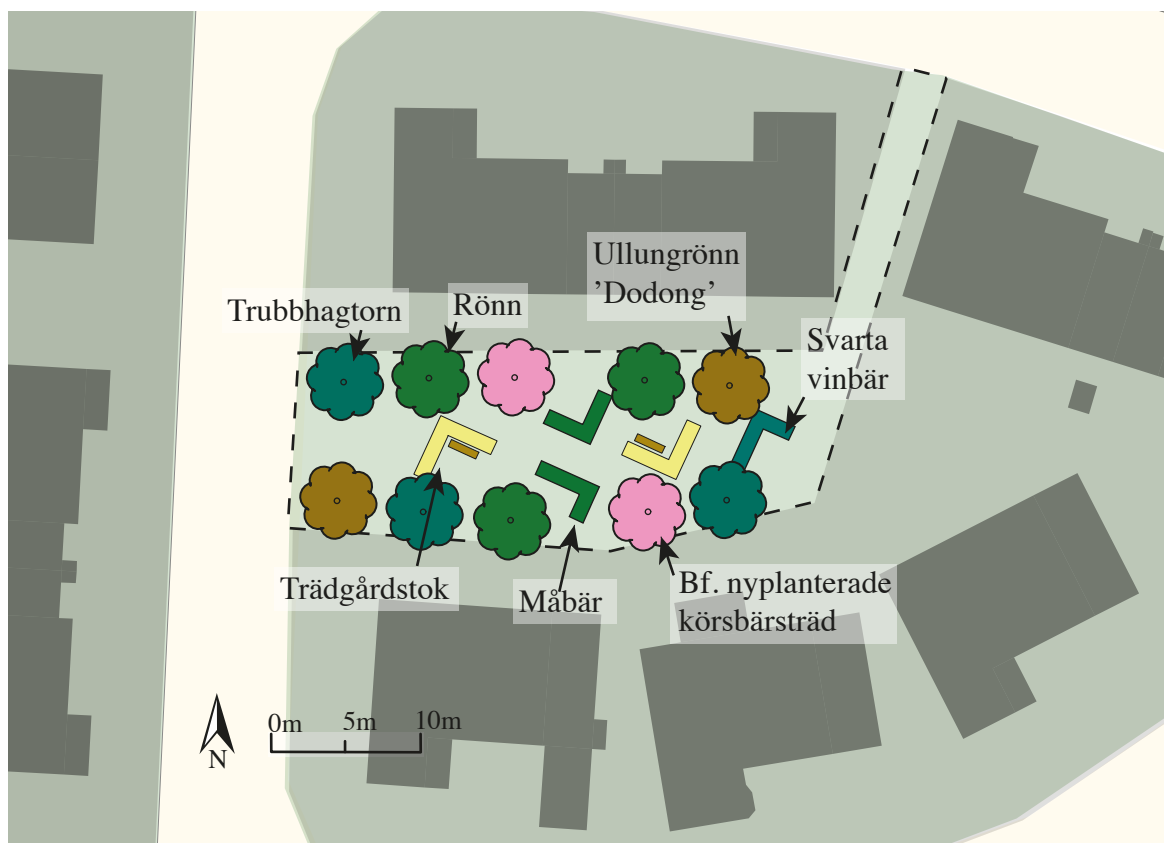
Nedan presenteras programpunkter för utformning av förslag av nya träd och buskar:

- Återskapande av funktion till platsen genom att skapa en lekfull miljö för barn samt vistelsevärden för vuxna.

- Skapa en yta som refererar till platsens kulturhistoriska kontext som lekplats genom att skapa en "labyrint", enligt kvarteret Plankan samt Kungshamra.
- Användning av tidstypiskt växtmaterial för att platsens kulturhistoriska kontext.

När rönnarna så småningom blir äldre och behöver tas ned föreslår jag en nyplantering av små träd i varierade arter (se figur 35). För att fylla tomrummet som uppstått sedan det funnits en lekplats föreslår jag att en "labyrint" anläggs i området, likt hur en labyrint anlades vid kvarteret Plankan för att utgöra ett lekfullt inslag för barn. Detta skulle innebära att platsen skulle fylla liknande funktion som lekplats, om än i ett annat utförande. Då plats 5 redan idag innehar stereotypiska labyrintartade element så som klippta häckar tror jag att detta skulle vara ett effektfyllt inslag på platsen, och vara en plats med höga vistelsevärden.

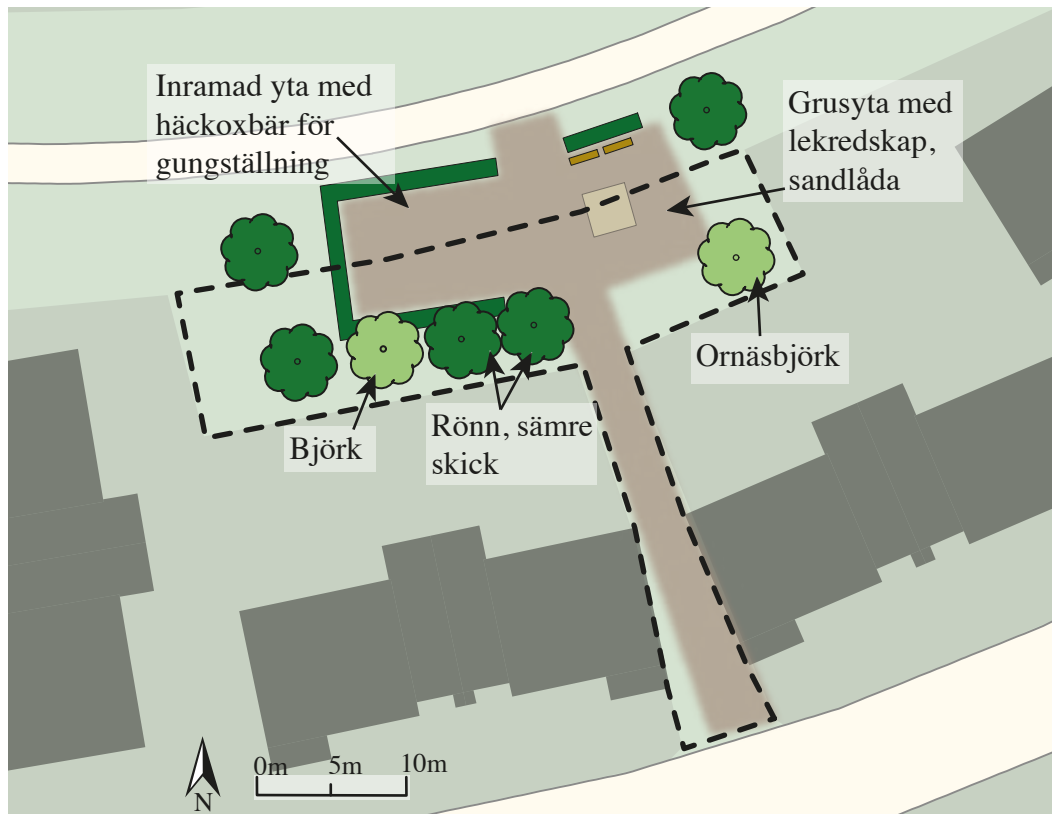
Rönnen *Sorbus aucuparia* samt trubbhagtornet *Crataegus monogyna* är tidstypiska trädarter och stärker platsens värden utifrån parkarkitektoniska aspekten. Trubbhagtornet bidrar med prydnadsvärden i form av blomning på våren samt bär på hösten, liksom rönnen. Ullungrönnen *Sorbus ulleungensis* 'dodong' bidrar med prydnadsvärden i form av dess bladverk, blomning samt höstfärg. Buskarna som konstituerar labyrinten utgörs av tidstypiska buskarna trädgårdstok *Dasiphora* (*Fruticosa-Gruppen*) samt måbär *Ribes alpinum*. Även vinbär *Ribes nigrum* används för att tillföra variation. Vinbär förekommer på fler platser i samfälligheten.



Figur 35. Illustration som visar förslaget för plats 5. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.

9.1.6 Plats 6

Plats 6 utgörs av en lekpark längs med gångstråket i gemensamhetsytorna enligt figur 20. Liksom vid de tidigare presenterade lekplatserna syns även här idealen kring att skapa lekmöjligheter för barn i anslutning till bostaden.



Figur 36. Illustration som visar vegetationen på platsen idag. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.

Även vid denna lekplats syns tydligt de parkarkitektoniska gestaltungsidealerna som var tidstypiska under tidsperioden för uppförandet. Grusytorna är utförda med rätta linjer samt skiljs och definieras från gräsytor med träkanter. Sandyta med gungställning är inramad i en hästskoform med oxbärshäck enligt figur 37. Trädbeståndet utgörs av mestadels rönnar, men det finns även en björk samt en ornäsbjörk.



Figur 37. Foto som visar plats 6. Häckoxbär används på ett symmetriskt sätt som ramar in lekytorna.

Inventering av träd och buskar

På platsen finns dag sex gamla rönnar, varav två står på kommunens mark (se figur 36). Rönnarna på kommunens mark har vissa stamskador. Två av rönnarna på samfällighetens mark är i sämre skick med stamskador och eventuellt röta. Övriga rönnar ser ut att vara vid gott skick. Björken samt ornäsbjörken är vid gott skick. Oxbärshäckarna är vid gott skick. Samtlig vegetation bedöms vara ursprunglig.

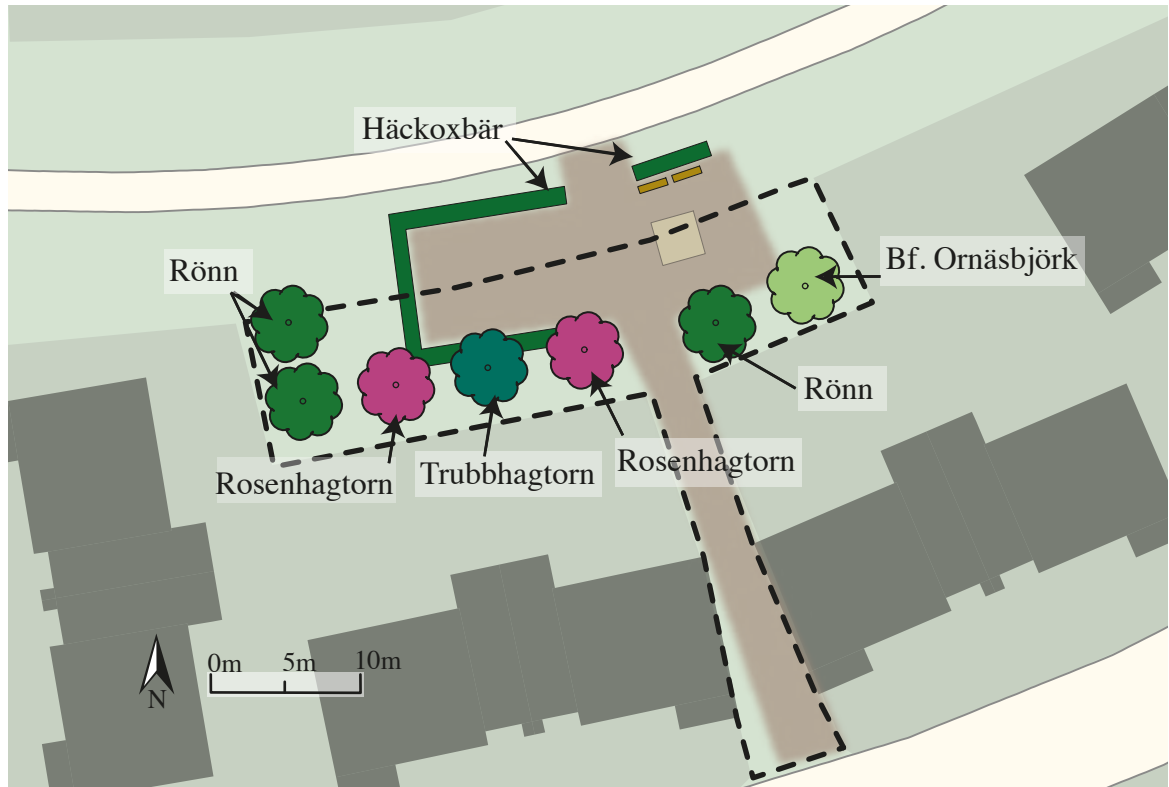
Förslag för nyplantering

Nedan presenteras programpunkter för utformning av förslag av nya träd och buskar:

- Bevara den ursprungliga utformningen av lekplatsen genom att placera nya träd vid samma placeringar, och på så vis stärka platsens kulturhistoriska parkarkitektoniska värden.
- Bevara ursprunglig vegetation i den mån som anses lämpligt för platsen.
- Tillföra vistelsevärden och på så vis stärka platsens funktion som gemensamhetsyta genom att tillföra trädarter med prydnadsvärden för olika årstider.
- Öka platsens krontäckningsgrad genom tillförsel av träd.

Ornäsbjörken förslås bevaras då denna ser ut att ha flera år kvar att leva och skulle passa in tillsammans med nyplanterade träd. Växtkontinuiteten för detta träd

bevaras därmed vilket innebär att det autentiska värdet bevaras. Även oxbärshäcken föreslås bevaras, då denna är vid gott skick och bedöms vara ursprunglig från när platsen byggdes. Vid nyplantering av ytan föreslås att samtliga rönnar tas ned, samt björken, för att skapa en enhetlig struktur med nya träd.



Figur 38. Illustration som visar förslaget för plats 6. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.

Som förslag på nyplantering av träd föreslås användning av rönn *Sorbus aucuparia*, trubbhagtorn, *Crataegus monogyna* samt rosenhagtorn *Crataegus x media* 'Paul's Scarlet'. Rönnen förekommer inom flera av referensplatserna utöver i samfälligheten, samt hagtorn. Träden placeras i en rad som den ursprungliga placeringen av träd enligt figur 38. Detta bidrar till att bevara platsens kulturhistoriska karaktär. För att tillföra prydnadsvärden och därigenom öka platsens vistelsevärden föreslås användningen av träd med en variation av årstidskvalitéer. På våren blommar hagtornen i rosa och vitt, och dess flikade blad och yviga växtsätt rimmar väl med rönnens utseende. På hösten pryds rönna dels hagtornen med bär. Tillförseln av dessa träd ökar krontäckningsgraden inom samfällighetens fastighetsgräns.

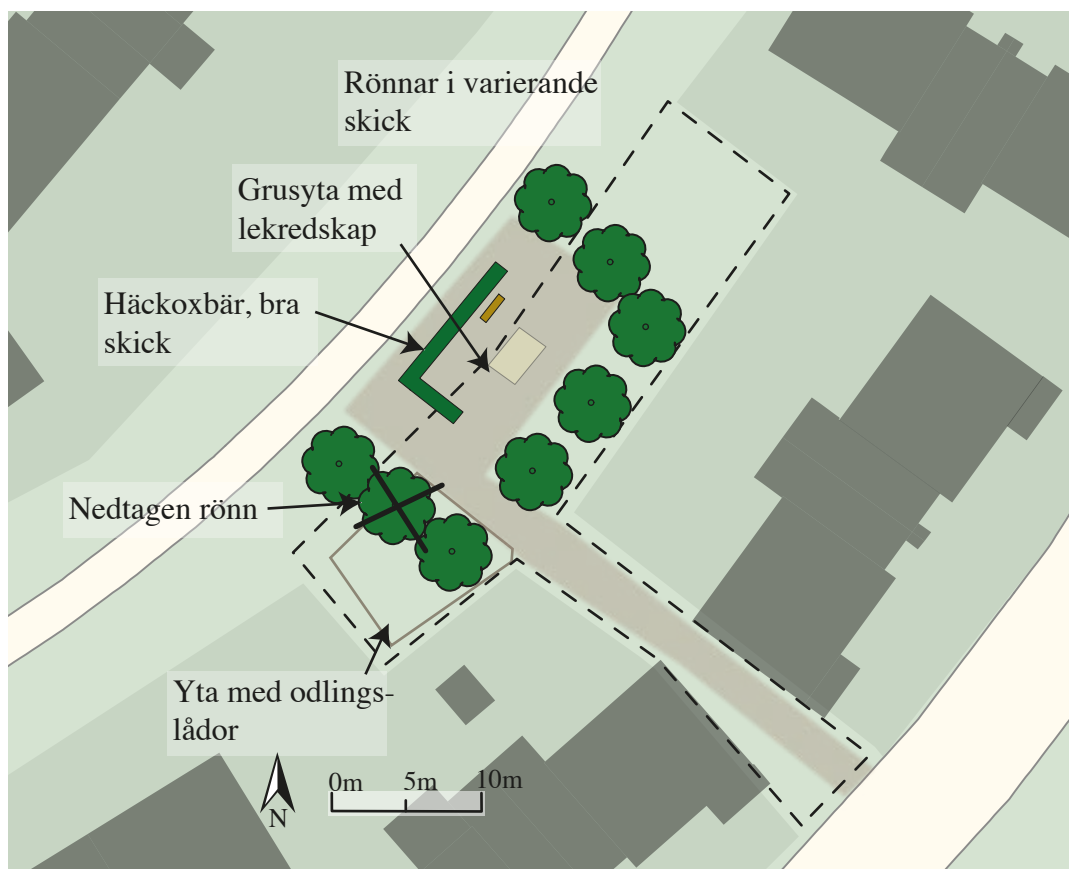
9.1.7 Plats 7

Plats 7 utgörs av en lekplats intill gångstråket enligt figur 20. Liksom vid de tidigare presenterade lekplatserna syns även här idealen kring att skapa lekmöjligheter för barn i anslutning till bostaden.



Figur 39. Foto som visar plats 7. Lekytan ramas in av rönnar och en häck.

Även vid denna lekplats syns tydligt de parkarkitektoniska gestaltungsidealerna som var tidstypiska under tidsperioden för uppförandet. Lekytan ramas in med ett tydligt symmetriskt mönster av omringade av rönnar enligt figur 39. Rönnarna i dess placering bidrar med en tydlig karaktär till platsen. Rönnarna är i varierande skick.



Figur 40. Illustration som visar befintlig vegetation på plats 7. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.

Inventering av växtlighet

Här finns idag sju rönnar, varav två står på kommunens mark. Tillsammans med spår av en nedtagen rönn bildas en ram runt lekplatsen enligt figur 40. Rönnarna ser ut att vara i generellt gott skick utöver vissa stamskador. En av rönnarna på kommunens mark lutar kraftigt. Oxbärshäcken är vid bra skick men ojämn, skulle kunna förnygringsbeskäras för att återställa dess form.

Förslag för nyplantering

Nedan presenteras programpunkter för utformning av förslag av nya träd och buskar:

- Bevara den ursprungliga utformningen av lekplatsen genom att placera nya träd vid samma placeringar, och på så vis stärka platsens parkarkitektoniska värden.
- Tillföra vistelsevärden och på så vis stärka platsens funktion som gemensamhetsyta.
- Öka platsens krontäckningsgrad genom tillförsel av träd



Figur 41. Illustration som visar förslag på nyplantering av träd på plats 7. Svart streckad linje visar samfällighetens fastighetsgräns.

Vid plats 7 föreslår jag en nyplantering av silveroxlar *Sorbus incana* i en struktur som ska likna den befintliga trädplanteringen, enligt figur 41. Detta bidrar till att den ursprungliga strukturen och karaktären som finns på platsen bevaras.

Silveroxlarnas samlade krona form till att symmetrin upplevs mer påtaglig och utgör ett skulpturalt element på platsen. Tre lönnar *Acer platanoides* föreslås för att öka platsens krontäckningsgrad. Lönnen är ett träd som förekommer i samtliga referensplatser och är ett tidstypiskt träd.

9.1.8 Plats 8

Plats 8 består av två refugplanteringar i norra delen av samfälligheten. Refugerna är planterade med solitärer. I den östra refugen står en lind, *Corylus avellana*, i den västra ett fylldblommigt fågelbärsträd, *Prunus avium* 'Plena'.



Figur 42. Foto på det äldre fågelbärsträdet i den västra refugen. Syrener är placerade på varsin sida om trädet.



Figur 43. Foto på den östra refugplantering med en lind. Nedanför linden finns ett buskage med doftschersmin.

Inventering av träd och buskar

I den östra refugen finns en lind, *Tilia cordata*. Linden är vid gott skick och väntas leva många år till. Under linden finns två doftschersminer.

Fågelbärsträdet i den västra refugen visar tecken på ålder i form av stamomfång samt knotighet, men visar på god livskraft. Linden ser ut att vara yngre.

Tillsammans med linden är doftschersmin *Philadelphus coronarius* planterat. Vid Fågelbärsträden är syrener *Syringa vulgaris* planterade.

Förslag

Vid plats 8 föreslås inga förändringar då de anses ha ett välfungerande växtmaterial som väntas leva längre. Fågelbärsträdet är gammalt och har eventuellt inte så många år kvar. Om fågelbäret behöver tas ned föreslås nyplantering av ett tidstypiskt träd i samma storleksgrad, till exempel ett nytt fågelbär, lind (likt den östra refugen) eller lönn.

10. Diskussion

Syftet med detta arbete var att utforma förslag på nyplantering av träd och buskar i småhusområdet Hemslöjdens samfällighet i Nantuna som både tar hänsyn till de kulturhistoriska värdena och strävan efter högre krontäckningsgrad. En del av arbetets relevans grundades i den bristande förekomst av undersökningar kring bostadsområdets utemiljöer från tidsperioden 1960 – 1970 talet, och att kulturhistoriska värden riskerar att gå förlorade på grund av detta (Pries & Qviström 2021). Under arbetets gång stärktes denna bild ytterligare. Två av de undersökta referensplatserna har förtätats. Kungshamra och kvarteret Plankan har förtätats utan hänsyn till det ursprungliga stilidealet. Vid fallet kvarteret Plankan ställdes detta på sin spets, där stora protester som verkade för stoppandet för exploateringen för bevarandet av platsens kulturhistoriska värden, men som trots det inte genhördes. Kunskapen om dessa platser kan därmed ansetts varit bristande.

Det har inte gått att finna undersökningar eller ens uppmärksammade småhusområden från tidsperioden som liknar Nantuna, vilket understryker vikten av denna typ av undersökningar. Småhusområden är sällan intressanta i förtätningssyften, men de kan likaså vara föremål för förändring. Ett exempel på förändring som kan vara relevant i denna typ av område är ökande av krontäckningsgrad. Att öka krontäckningsgraden innebär ofta en förändring av utformningen av växtgestaltningen, och kan därmed påverka platsens kulturhistoriska värden.

10.1 Resultatdiskussion

Syftet med detta arbete var utforma förslag på nyplantering av träd och buskar i ett 1970-tals område, som både tar hänsyn till kulturhistoriska värden och strävan efter högre krontäckningsgrad. Genom platsanalyser kunde värden som finns i utemiljöer från den aktuella tidsperioden identifieras, vilket var svaret på den första frågeställningen. Utifrån detta kunde sedan förslag på nyplantering utformas.

10.1.1 Hur utformades utemiljöer vid bostadsområden?

Resultatet av frågeställning 1 visade bland annat att utemiljöernas utformning vid bostadsområden påverkades av samhällsskeenden under tidsperioden med faktorer som bland annat krav på effektivt byggande av bostäder, stadsplaneringsfrågor som rör närhet till ytor för vistelse vid bostaden, samt trafikseparering. Det modernistiska stilidealet speglas i hur utemiljöerna utformades. Strikta linjer,

arkitektoniska volymer och minimalism präglade utemiljögestaltningen samt växtvalen.

Genom analys av de tre referensplatserna utifrån metoden *Kulturhistorisk bedömning av parker och Grönområden – en metodutveckling* (Johansson, 2011), kunde utformningsmässiga drag som är tidstypiska för utemiljöer vid bostadsområden från tidsperioden klargöras. Till detta räknades bland annat växtval och placering av träd och buskar. Även samhälleliga värden i utemiljöer synliggjordes. Utifrån analysen av de tre referensplatserna skapades en *verktygslåda* som användes för att applicera specifika gestaltungs-element i utformningen av förslagen. Denna *verktygslåda*, vilken beskrivs i kapitel 8 utgör svaret på den första frågeställningen.

10.1.2 Utformning av förslag

Genom *verktygslådan* tillsammans med analysen av Nántuna, vägdes en utformning av förslagen som beaktade båda aspekter. Utformningen som presenteras i form av åtta förslag för nyplantering av träd och buskar är svaret på den andra frågeställningen.

Referensplatserna som användes skiljer sig från Hemslöjdens samfällighet i Nántuna då ingen av dessa utgörs av ett parhusområde. Detta har påverkat förslaget då det inte funnits utformningslösningar i referensplatserna som liknat samfällighetens utformning i sin helhet. I stället har separata värden och utformnings-element applicerats i förslagen. Detta kan vara en av förklaringarna till att förslagen inte har en tydlig gestaltungs-mässig helhet genomgående i området.

Utöver att samfälligheten är ett parhusområde och inte ett radhusområde, trevåningshusområde eller storskaligt stads-kvarter skiljer sig platsen från referensplatserna med avseende på Nántunas koppling till den omgivande naturmiljön. Området präglas av det flacka åkerlandskapet, med gångvägar utformade i mjuka linjer. Träd är placerade i ostrakta grupper. Platsen har en låg andel hårdgjorda ytor jämfört med referensplatserna. Analysen av referensplatserna bidrog därmed inte med perspektiv över hur platser med mer naturhärmande karaktär utformades under tidsperioden. Resultatet hade eventuellt fått ett annat uttryck om någon av referensplatserna hade haft en mer naturhärmande gestaltning. När det däremot kommer till områdena innanför samfällighetens fastighetsgränser är likheterna med referensplatserna större. Här präglas utformningen av funktionerna (lektyrna) av strikta linjer och symmetriskt placerad vegetation.

Analysen av Nantuna påverkade förslaget särskilt i plats 4, där utformningen avvek från vad som presenterats i referensplatserna. Plats 4 är beläget längs med en gångväg, men är till skillnad från övriga ytor inte en lekplats. Därför ansågs det lämpligt att placera träd vid denna yta som resonerar med gångstråkets utformning i övrigt. Detta genomfördes genom trädens ostrakta placering. Rönner kombinerades med Ullungrönn 'Dodong' för att samtidigt tillföra vistelsevärden och utveckla platsens funktion som gemensamhetsyta.

Ett värde gemensamt för de tre referensplatserna som togs fasta på i utformningen av förslagen, under analyspunkten *samhällshistoria*, var hur platserna utformades utifrån tankar på att skapa ytor för gemenskap och vistelse kopplat till bostaden. Detta applicerades i förslagen för nyplantering av träd och buskar i samfälligheten genom tillförsel av växtmaterial med högre prydnadsvärden och årstidsvariation. Genom detta skulle förslagen förbättra platsens funktion som yta för vistelse och gemenskap, vilket skulle stärka platsens samhällshistoriska värde. Strävan efter att stärka detta värde återkommer i alla förslag för nyplantering av träd och buskar i samfälligheten, vilket kan anses vara något som binder ihop förslagen och bidrar med en helhet.

Utöver gemensamma nämnare i växtmaterial finns gemensamma värden i de tre referensplatserna under analyspunkten *parkarkitektur*, som togs fasta på i utformningen av förslagen. Till dessa räknades strikta linjer och inramning av ytor som används vid samtliga referensplatser. Även detta är något som återkommer i alla förslag för nyplantering i samfälligheten och kan anses bidra med helhet. I förslaget för plats 4 är däremot placeringen av träd utförda på ett mindre strikt sätt, vilket kan anses avvika från denna helhet.

Förslagen avgränsades till samfällighetens ytor, och inkluderade därmed inte de intilliggande ytor som tillhör Uppsala kommun. Under arbetet gång upptäcktes att avgränsningen att enbart utforma förslag inom samfällighetens fastighetsgränser innebar så pass stora konsekvenser för resultatet, att jag om arbetet med förslagen skulle göras om skulle välja en annan väg i fråga om hanterandet av markägförhållanden. En av nackdelarna med att avgränsa förslagen till samfällighetens ytor är att förslagen inte beaktar områdets helhet i ett kulturhistoriskt perspektiv. Detta inkluderar bland annat frågor som enhetlighet och rumslighet. Om förslagen genomförts utan att beakta platsens markägförhållanden hade förutsättningarna varit betydande annorlunda, och därmed påverkat hur förslagen utformades. Under processen att utforma förslagen förekom utmaningar att följa vissa programpunkter till följd av gränserna i markägförhållanden, så som att bevara vissa platsers ursprungliga struktur i trädplantering. Vid lekplatserna vid plats 6 och 7 upplevdes detta som ett särskilt

problem, där vissa av träden i den symmetriska strukturen som finns idag, står på kommunens mark.

En fördel med att förslagen avgränsades till samfällighetens fastighetsgränser är att förslagen redovisar hur samfälligheten kan utveckla sina gemensamhetstyper utan att ta hänsyn till kommunens förutsättningar och planer. Förslagen svarar därmed på frågeställningen hur nyplantering av träd och buskar kan genomföras i samfälligheten, på ett sätt som till viss grad beaktar platsens kulturhistoriska värden, men inte på ett sätt som beaktar platsens kulturhistoriska värden utifrån ett helhetsperspektiv. För att utforma förslag som tar hänsyn till platsers kulturhistoriska kontext på ett bättre sätt är en förutsättning att kunna arbeta runt eventuella gränser i markägoförhållanden. Om arbetet med förslagen inte avgränsats till samfällighetens fastighetsgränser hade det varit möjligt att skapa en gestaltning med en helhet över hela samfälligheten.

Denna uppsats ämnade inte att göra en undersökning av samfällighetens bevarandevärde, utan att analysera platsen för att utforma förslag på hur denna kan utvecklas. I samfälligheten bedöms dock utemiljöerna ha en hel del bevarat från ursprungsgestaltningen. Förslagen jag presenterar strävar inte efter att göra en restaurering eller tidstypisk efterbildning, utan snarare en blandning mellan omgestaltning och varsam omgestaltning av platsen. Detta med risk att kulturhistoriska värden försvinner (Flinck 2022). Bevarande av kulturhistoriska värden är dock en komplex fråga, som både behöver beakta materiella och immateriella värden. Förslagen har utgått ifrån att samfälligheten har ett samhällshistoriskt socialt immateriellt värde, då området byggdes med granngemenskap i åtanke. Detta värde identifierades särskilt vid referensplatserna Krusboda och Kungshamra. För att stärka detta värde i förslagen ansågs ett sätt att arbeta med detta vara att främja vistelsevärden som stärker platsens funktion som vistelseyta. Förhoppningen är att detta leder till att platsen får bredare användningsområden och lockar fler till vistelse i gemensamhetstyperna. Att främja detta immateriella värde kan vara ett sätt att bevara platsens kulturhistoriska värde.

10.1.3 Krontäckningsgrad

Då de flesta av förslagen utgick ifrån att alla träd på platsen tas bort inför nyplantering av träd skulle krontäckningsgraden inledningsvis vara lägre. Utifrån detta perspektiv ökar inte krontäckningsgraden genom de föreslagna åtgärderna i resultatet. På lång sikt skulle däremot krontäckningsgraden att öka. Detta sker då antalet träd i förslagen är större än vad som tidigare funnits på platsen. Detta väntas öka krontäckningsgraden. Även användning av större

trädarter, som lönn och ullungrönn väntas bidra till en högre krontäckningsgrad på lång sikt.

Genom plantering av trädarter med olika lång livstid kan ett trädbestånd bidra med krontäckningsgrad i många år. Lönnen väntas leva längre än träd ur släktet Sorbus, så som rönnen. Detta innebär att lönnen har potential att stå kvar och bidra med hög krontäckningsgrad på platsen när träd i sämre skick behöver tas bort och ersättas av nya unga träd med låg krontäckningsgrad. Vid genomförande av förslagen i detta arbete skulle krontäckningsgraden på platsen på lång sikt vara högre.

Under arbetet upptäcktes till viss del en motsättning i att sträva efter en högre krontäckningsgrad och samtidigt beakta de ursprungliga strukturerna som funnits på platsen. För att tillföra flera träd har de befintliga strukturerna kompletterats med flera träd ofta vid sidan av, vilket kan ändra trädradernas estetiska uttryck och därmed deras kulturhistoriska värde. På vissa platser har större träd använts för att öka krontäckningsgraden, till exempel vid plats 7. Detta bryter av mot karaktären som finns i Nántuna där små träden som präglar platsen.

Användningen av lönnen motiveras av att den trots det kan vara lämplig att använda i denna kontext, då lönnen enligt analysen av referensplatserna är en tidstypisk art.

Om arbetet skulle genomföras utan att avgränsas till samfällighetens fastighetsgräns hade krontäckningsgraden i förslagen varit högre, då träd hade kunnat föreslagits även på kommunens mark och därmed möjliggjort utrymme för fler träd. I förslagen var en utgångspunkt att alla träd tas ned inför nyplantering, och till det räknas även kommunens träd då många av dessa är i dåligt skick. I ett verkligt scenario hade kommunen potentiellt också planterat nya träd på sin mark.

10.2 Metoddiskussion

Litteraturstudien syftade till att svara på frågeställningen om hur utemiljöer vid bostadsområden utformades som ett komplement till analysen av de tre referensplatserna. Litteraturstudien fungerade även som en förstudie inför analys av platserna.

För att analysera referensplatserna och Nántuna använde jag mig av *Kulturhistorisk bedömning av parker och Grönområden – en metodutveckling* (Johansson, 2011). Denna metod fungerade bra för att klargöra vilka aspekter som är viktiga att analysera för utemiljöer vid bostadsområden som byggts under 1960–1970 talen. Genom analysverktyget identifierades vilka värden som funnits vid referensplatserna Kungshamra, kvarteret Plankan och Krusboda

småhusområde. Trots att platserna skilde sig stort från varandra kunde metoden användas för att utsortera de gemensamma nämnarna. Olika aspekter med områdena fungerade bra att dela in under olika delvärden. Det visade sig att många värden återkom på liknande sätt i flera av platserna, till exempel under analyspunkten parkarkitektur. Detta synliggjordes med hjälp av analysverktyget på ett tydligt sätt.

Analysen av de tre referensplatserna synliggjorde värden som speglas i utformningen av platsernas utemiljöer. Under analyspunkterna *samhällshistoria* och *parkarkitektur* hittades majoriteten av specifika värden kopplat till utformningen av områdena. Värdena kunde vara materiella, så som under parkarkitektur, till exempel hur växter används för att skapa rumsligheter och strukturer samt vilka arter som används. Immateriella värden, så som utformning av utemiljöerna som kan härledas till de samhälleliga faktorer som påverkat utformningen. Både materiella och immateriella värden gick att applicera i förslagen.

För att tillägna mig information om referensplatserna genomfördes platsbesök och analys av dokument från kommuner, samt foton från internetforum. Platsbesöken genomfördes under vårvintern 2025, vilket innebar vissa svårigheter vid artbestämning, då inga av träd och buskarna hade blad. Att bestämma arternas släkten var möjligt, men däremot riskerar växtsorter att ha missbedömts eller undgåts.

Under platsbesöken upptäcktes svårigheter att avgöra om platsernas attribut varit original från byggandet av området. På grund av arbetets tidsram kunde inte grundliga efterforskningar i historiskt material genomföras. Utifrån litteraturstudier gällande hur utemiljöer utformades under tidsperioden kunde antaganden om vad som varit ursprungligt däremot göras, vilka analysen baserades på. Gällande växtmaterialet var detta dock svårare. Träd som påvisade tecken på hög ålder kunde antas vara ursprungliga, men detta är svårare att avgöra när det kommer till buskar. Därmed gick det med större säkerhet säga vad som var tidstypiskt gällande val av träd, men svårare att säga vad som var tidstypiskt i fråga om buskar.

Gården i kvarteret Plankan finns inte kvar idag på grund av förtätning, och därför kunde inte platsbesök genomföras. I stället baserades analysen på information från litteratur, dokument samt foton. Detta resulterade i att jag inte med säkerhet lyckades avgöra vilka arter som var placerade var. Däremot gick bra att få en bra helhetsbild av gestaltningen då gården är väldokumenterad.

Även analysen av Nántuna genomfördes utifrån förutsättningarna med begränsad tid att genomföra mer djuplodade efterforskningar i historiskt källmaterial. I ett alternativt arbete som hade kunnat handla om en restaurering av platsen hade mer grundliga efterforskningar behövts. I detta arbete som genomför en blandning mellan omgestaltung och varsam omgestaltung ansågs detta inte nödvändigt.

10.3 Vidare forskning

För att ge ett mer intressant förslag skulle gemensamhetsytorna i villaområdet kunna undersökas i en helhet, inklusive delarna som tillhör kommunen. Ett sådant förslag skulle bidra med ett helhetsgrepp på gestaltningen där ytorna får en mer sammanhängande form. Genom att använda ytorna i sin helhet hade även en restaurering av bostadsområdet från att det byggdes varit möjlig.

Ytterligare undersökning som skulle vara intressant är en fördjupad analys och bedömning av Hemslöjdens samfällighets kulturhistoriska värden, och hur dessa genom ett vårdprogram kan bevaras. Detta skulle bidra till den bristande förekomsten av undersökningar av denna typ av områden.

Under sökandet efter referensplatser att använda för att analysera värden att applicera i samfälligheten noterades svårigheter att hitta områden som liknade villaområdet i Nántuna. Jag anser därför att fler undersökningar kring grupphusområden kulturhistoriska värden är särskilt lämpliga att genomföra.

Referenser

- Berger, M. (1970). Vår gröna tomt, Mer än 200 idéer för tomten vid kedjehus, radhus villor. Åhlén och Åkerlunds Förlags AB.
- Berg, K (1999). Rekordåren-en epok i svenskt bostadsbyggande. I: Hall, T. (red.) Miljonprogrammet som forskningsfält; Det stora bostadsbyggandet. Boverket. 12-21; 25-28.
- Bengtsson, R. Bucht, E. (1973) *Inte bara berberis* 4 uppl. Statens institution för byggnadsforskning.
- Bostadsstyrelsen (1981). *God bostad 7. Utomhus*. Bostadsstyrelsen
- Boverket (2025). Nationell kartläggning av trädtäckning i större tätorter. [Kartografiskt material] <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/planeringsfragor/ekosystemtjanster/tradtackning/> [2025-04-23]
- Björk, C., Nordling, L., Reppen, L. (2009) *Så byggdes villan: svensk villaarkitektur från 1890-2010*. Formas
- Bucht, E. (1973). Vegetationen i 10 bostadsområden. Svensk byggtjänst.
- Caldenby, C. (2005). Konsten 1950-1975. I: Signums svenska konsthistoria. (red.) Arkitekturen. Signums. 451-525.
- Flinck, M. (2022). Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv. 2 uppl., Carlssons.
- Gehl, J. (1971) *Livet mellem husene* 2 uppl. Arkitekens forlag
- Génétay, C. & Lindberg, U. (2014). Plattform Kulturhistorisk värdering och urval. Riksantikvarieämbetet. <https://raa.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1234521&dswid=3130> [2025-05-11]
- Gibson, S (1968). Kv.Plankan, Stockholm. Havekunst, 49.

- Hansson, M (2005). *Konsten 1950-1975. I: Signums svenska konsthistoria. (red.) Trädgårdskonsten. Signums. 527-557.*
- Janson, Å. (1973). *Krusboda. Arkitektur, (1).*
- Janson, Å (1968). *Planbeskrivning Alby 1 och Bollmora 2. Tyresö kommun.*
https://www.tyreso.se/download/18.113627fc1608945d3a1b3488/1522233402000/136_Krusboda_Planbeskrivning.PDF [2025-04-08]
- Johansson, K. (2011). *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden: en metodutveckling.* Kulturmiljöenheten, Stockholms stadsmuseum
- Linn, B. (1996). *Funktionalismen i folkhemmet. Kulturmiljövård, 1996 (1–2).*
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1712572/FULLTEXT01.pdf> [2025-05-09]
- Mårtensson, B. (1973). *Markutrymmen i fem bostadsområden – användning och utformning.* Statens institut för byggnadsforskning.
<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/45880?locale-attribute=sv> [2025-04-05]
- Nolin, C. (2024). *Kvinnliga trädgårdsarkitekter i Sverige: en yrkesroll växer fram.* Appell förlag.
- Nolin, C. (2022). *Välfärdssamhällets vardagslandskap under press. Bebyggelsehistorisk tidskrift, (82), 82–101.* <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1721567/FULLTEXT01.pdf> [2025-04-03]
- Nordengren & Epstein (2014). *Kungshamra. [Radioprogram] Sveriges Radio, P1 23 december.* <https://www.sverigesradio.se/artikel/6053906> [2025-04-20]
- Pries, J., Qviström, M. (2021). *The patchwork planning of a welfare landscape: reappraising the role of leisure planning in the Swedish welfare state. Planning Perspectives, 36 (5), 923–948.* <https://doi.org/10.1080/02665433.2020.1867884> [2025-03-05]
- Roos, B., Gelotte, H. (2004). *Hej bostad: om bostadsbyggande i Storstockholm 1961-1975. Länsstyrelsen i Stockholms län.*
<https://www.lansstyrelsen.se/download/18.1b1d393819324610c3749497/1732517286550/Hej%20bostad%20->

%20om%20bostadsbyggande%20i%20Storstockholm%201961-1975.pdf [2025-02-11]

Schlyter, T. (1978). *Vistelseytornas utformning i 38 bostadsområden*. Statens institut för byggnadsforskning.

Schneider, J. , Jansson, M., Herbert, E. (2023). Förtätning av välfärdslandskap: en enkätstudie om upplevelse och användning av bostadsnära utemiljöer. Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap, Sveriges lantbruksuniversitet. <https://pub.epsilon.slu.se/30399/1/schneider-j-et-al-20230315.pdf> [2025-03-05]

Svenska FN-förbundet (u.å.). *Globala målen för hållbar utveckling*. <https://fn.se/globala-malen-for-hallbar-utveckling/> [2025-04-23]

Unnerbäck, R.A. (2002). Kulturhistorisk värdering av bebyggelse. Riksantikvarieämbetets förl. <https://raa.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1234716&dswid=-2895> [2025-05-09]

Uppsala kommun (1959). Detaljplan för Sävja 5:1. Länstyrelsen i Uppsala län. <https://www.uppsala.se/contentassets/493bcd230264975a05847b78a99d39c/planb-eskrivning.pdf> [2025-03-04]

Uppsala kommun (1969). Generalplan Sävja. Uppsala kommun.

Uppsala kommun (1973). Nántuna och del av Vilan. Länstyrelsen i Uppsala län. <https://www.uppsala.se/contentassets/3161b74d323c47ec888ba82775962a30/planb-eskrivning.pdf> [2025-03-04]

Uppsala kommun (2025). Miljö och klimatprogram. Uppsala kommun. <https://www.uppsala.se/contentassets/5d36faebce83404888c3a4677bad5584/miljo-och-klimatprogram.pdf> [2025-04-23]

Vidén, S (1999). Rekordåren-en epok i svenskt bostadsbyggande. I: Hall, T. (red.) *Rekordårens bostadsbyggande*. Boverket. 32-54.

Wiklander, J. (2000). Arkitektur i förändring: A4, ELLT, Coordinator 1954-91. I: Caldenby, C. (red.) *Kungshamra. Svensk byggtjänst*. 86-93.

Wilke, Å. (2006). Villaträdgårdens historia: ett 150-årigt perspektiv. Prisma.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU kan publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver i sådana fall godkänna publiceringen. I samband med att du godkänner publicering kommer SLU även att behandla dina personuppgifter (namn) för att göra arbetet sökbart på internet. Du kan närsomhelst återkalla ditt godkännande genom att kontakta biblioteket.

Även om du väljer att inte publicera arbetet eller återkallar ditt godkännande så kommer det arkiveras digitalt enligt arkivlagstiftningen.

Du hittar länkar till SLU:s publiceringsavtal och SLU:s behandling av personuppgifter och dina rättigheter på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>

☒ JA, jag, Lisa Vogel har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse till att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.